

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

RESİM ANASANAT DALI

GERİLLA SANATIN SANAT KURUMLARINA KARŞI KONUMU

Yüksek Lisans Tezi

HASAN BARAN KURTOĞLU

İstanbul, 2019

T.C

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ

RESİM ANASANAT DALI

GERİLLA SANATIN SANAT KURUMLARINA KARŞI KONUMU

Yüksek Lisans Tezi

HASAN BARAN KURTOĞLU

Danışman

Prof. Dr. SEVİL SAYGI

İstanbul, 2019

ÖNSÖZ

Gerilla sanatın yöntemlerini kullanarak üretim yaptığım zamanlarda, içinde bulunduğum ortam ve çevrede kurumların gerilla sanatçılarla temasta bulunarak sanat piyasasına dahil edildiklerini fark ettim. Bu durumun, sanatçıları sanat piyasasıyla gerilla sanat ortamı arasında ikilemde bıraktığını fark ettim ve tez konumu bu ilişki üzerine meydana getirdim.

Tez danışmanlığımı üstlenerek araştırma konusunda beni destekleyen ve bilgilerini esirgemeyen Prof. Dr. Sevil Saygı'ya sabrı, özeni ve katkılarından dolayı teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte yanımda olan aileme de teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

Gerilla sanat günümüzde olduğu gibi ilk dönemlerinde de sokaklarda sıkça rastlayabileceğimiz izinsiz eylemlerdir. 1970’li yıllarda mural kolektifleri ile kendini göstermiş, tarihsel süreçte farklı ülkelere yayılmış ve çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Grafiti, sokak sanatı ve gerilla sanat birbirlerinden etkilenecek varolmuş aynı zamanda da birbirlerinden ayrılmışlardır.

Sanat piyasasının her şeyi kendine mal etme durumuyla birlikte gerilla sanata ilgi başlamış, galeri ve müze gibi sanat kurumlarında izleyiciyle buluşmuştur. 1980’li yıllarda Basquiat, Keith Haring gibi sokaklara işler yapan sanatçılar, sanat simsarları tarafından keşfedilmiş ve sanat piyasasına dahil edilmişlerdir. Günümüzde de bazı gerilla sanatçılar kurumlarla işbirliğine girerken bazı gerilla sanatçılar da bu duruma karşı çıkmaktadırlar. Bu durum gerilla sanatın doğasında bazı değişikliklere yol açmış, gerilla sanatçıların kendi arasında fikir ayrılıklarına götürmüştür. Doğası gereği geçici olma özelliğini barındıran gerilla sanat, sanat piyasasına dahil olarak metalaşmaya başlamıştır.

Son yıllarda sanat bir yatırım aracı olarak görülmeye başlanmış ve sermaye ile ilişkisinde ciddi artışlar görülmüştür. Bu bağlamda sadece ticari amaç güden kurumlar açısından değil, küresel boyutta reklam ve projelere imza atan birçok sanat kurumu gerilla sanatın dinamiklerinden ve ruhundan yararlanarak gerilla sanatı kendi propagandalarına dahil etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Gerilla Sanat, grafiti, Sokak Sanatı, Sanat Kurumları, Gerilla Sanatçı, Sanat Piyasası

SUMMARY

Guerrilla art, as it is today, is an unauthorized activity that we can often find on the streets in the early stages. In the 1970s, it manifested itself with its mural collectives, spread to different countries in the historical process and developed various methods. Graffiti, street art and guerilla art have been influenced by one another and at the same time separated from each other.

With the state of the art market giving everything to itself, interest in guerilla art began and the audience met in art institutions such as galleries and museums. In the 1980s artists working on the streets such as Basquiat and Keith Haring were discovered by art dealers and included in the art market. Today, while some guerrilla artists collaborate with institutions, some guerrilla artists oppose this. This led to some changes in the nature of guerrilla art and led guerrilla artists to disagreements among themselves. Guerrilla art, which is temporary by nature, has started to commodify by being included in the art market.

In recent years, art has started to be seen as an investment tool and its relationship with capital has increased dramatically. In this context, not only for commercial purposes, many art institutions that sign and advertise on a global scale take advantage of the dynamics and spirit of guerrilla art and include guerrilla art in their propaganda.

Anahtar Kelimeler: Guerilla Art, Graffiti, Street Art, Art Institutions, Guerilla Artist, Art Market

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
SUMMARY.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv

1. GİRİŞ.....	1
2. GERİLLA SANAT.....	2
2.1. Grafiti ve Sokak Sanatı.....	2
2.1.1. Graffitinin Tanımı ve Tarihi.....	2
2.1.2. Sokak Sanatı.....	8
2.1.3. Grafiti, Sokak Sanatı ve Gerilla Sanat Arasındaki Ayrımlar.....	9
2.2. Gerilla Sanat Yöntemleri.....	10
2.2.1. Şablon(Stencil).....	11
2.2.2. Poster Sanatı.....	12
2.2.3. Sticker.....	13
2.2.4. Gerilla Enstalasyon.....	15
2.2.5. Duvar Resmi(Mural).....	16
2.2.6. Gerilla Performans.....	18
2.3. Gerilla Sanatın Yeni Medya ile İlişkisi.....	19
3. GERİLLA SANATIN KURUMLAR İLE İLİŞKİSİ.....	21
3.1. Galerilerle İlişkisi.....	23
3.2. Müzelerle İlişkisi.....	27
3.3. Kamu ile İlişkisi.....	29

4.	GERİLLA SANATÇI ÖRNEKLERİ VE GERİLLA SANAT PROJELERİ...	32
4.1.	Banksy.....	32
4.2.	Shepard Fairey (OBEY).....	37
4.3.	Black Le Rat.....	39
4.4.	Blu.....	41
4.5.	Black Hand.....	42
4.6.	Dan Witz.....	43
4.7.	Indecline.....	43
4.8.	Brandalism.....	45
4.9.	Mark Jenkins.....	47
4.10.	Space Invader.....	47
4.11.	Kamusal Sanat Laboratuvarı.....	49
4.12.	İskender Giray.....	50
4.13.	Blockfactory.....	50
5.	SONUÇ.....	52
	KAYNAKÇA.....	55

1. GİRİŞ

“Sanat dünyası çok çeşit içerdiği, farklı, anlaşılmaz ve düpedüz sır tutucu olduğu için, hakkında genellemeler yapmak zor ve tamamen kapsayıcı olmak imkansız.”¹

1960’larda kentte bazı imkanlardan mahrum bırakılanlar; kendini göstermenin ve “ben de buradayım” demenin sanatsal yollarını keşfetmiş ve bu görüş etrafında bir araya gelmişlerdir. Geçmişten günümüze kadar görüşleriyle çeşitli kültürlere ayrılan toplulukların karşı duruşlarını sokakta kendi sanatlarıyla icra ettiklerini biliyoruz. Sanatsal ifadesi grafiti ile başlayan bu sürecin toplumsal görüşlerin okunabileceği bir alan olduğu görülmektedir. Gerilla sanat, ilk başlarda toplumsal isyanın temsilciliğini üstlenirken, günümüzde sokaklardan sanat kurumlarına kadar birçok şeye karşı çıkmaktadır.

Bugün bakıldığında bir direniş olarak görülen ‘gerilla sanat’ın çeşitli sanat kurumları tarafından ehlileştirilme belirtileri görülmektedir. Sanat kurumları gerilla sanatçıları kendi bünyesine almaya ve onları bir araya getirebileceği etkinlikler yapmaya başlamıştır. Sanatçılar, yaşamlarını sürdürmek adına gerilla sanatın doğasında olan ‘yap - kaç’ mantığını ve geçici olması özelliğini bir kenara bırakarak çalışmalarını gösteriye doğru kaydırıldığı görülmektedir. Bu durum da gerilla sanatçıları kendi içerisinde fikir ayrılıklarına düşürmüştür.

Bu çalışmada gerilla sanatın tarihinden başlayarak onun yöntemlerine, grafiti ve sokak sanatı arasındaki ayrımlarına ve benzerliklerine, toplumsal ve kurumsal isyanına; buna karşın kurumların, gerilla sanatı hakim sanat ortamına dahil etmesi ve bu durumun yarattığı ikilem ortaya konmak istenmiştir.

¹Sarah Thornton, **Sanat Dünyasında Yedi Gün**, 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları, Mine Haydaroğlu (çev.), 2012, s.16.

2. GERİLLA SANAT

Gerilla sanat güçlü bir aktivizm aracıdır. Genellikle anonim olması, birçok form ve tekniği geleneksel özelliklerinden farklı kullanması, gelip geçici olması yanında altüst etme özelliğini barındırmaktadır. Günümüze kadar bir çok süreçten geçip mevcut durumuna gelmiştir. Gerilla sanat yeni bir hareket gibi görünse de ilk örnekleri Avangard Sanatına kadar dayanmaktadır.

Gerilla sanat birçok konuda sanat piyasasına, iktidara ve endüstrileşmeye karşı durmuş, birçok konu ve teknikten beslenerek alternatifler yaratabilmiştir. Gerilla sanatçılar kamusal alanlara ve sanat kurumlarına izinsiz yaptıkları işlerle dikkat çekici ve büyük kitlelere ulaşma imkanına sahiptirler.

George Grosz'un yaptığı afişleri Berlin'de sokaklara asması gerilla sanatın erken bir örneği olarak verilebilir. Sisteme karşı duruşun yükseldiği 68 Mayıs'ı ayaklanmasında da atölyelerde kollektif olarak üretilen afişler sokaklara gerilla sanat yöntemiyle asılmıştır. 68 Mayıs'ının farklı coğrafyalara ve kitlelere ulaşmasıyla birçok sanat kolektifi ortaya çıkmıştır. Benzer bir form olan grafiti de aynı yıllarda görülmeye başlamıştır. 1990' larla birlikte gerilla sanat birçok coğrafyada ve çeşitli formlarda görülmeye başlamıştır.

Gerilla sanatı anlatmak için öncelikle grafitiden daha sonra grafitinin devamı olan sokak sanatından ve sokak sanatı ile gerilla sanat arasındaki bağlamdan bahsetmek gerekmektedir.

2.1 Grafiti ve Sokak Sanatı

2.1.1 Grafitinin Tanımı ve Tarihi

Grafitinin kökenine baktığımızda, Antik Yunan ve Mısır uygarlığına kadar ulaştığını hatta daha da gerilere Altamira mağara resimlerine kadar gittiği görülmektedir. Etimolojik olarak grafiti İtalyanca "graffito" kelimesinden türemiştir ve resim çizmek, iz bırakmak, karalamak ile verilen mesaj niteliği taşımaktadır. Antik Yunan ve Eski Roma medeniyetlerinde anıtların üzerlerine yazılan veya çizilen, genellikle bir olayı anlatan hiciv resimleridir. Pompeii ve Efes'te bunların örnekleri görülmektedir.

*"Mağara duvarlarına yapılan ve bugünkü grafiti ile ilişkilendirilen resimlerin tarihi, M.Ö. 15 000 -13 000 yıllarına dayanır. Bu mağara resimlerinin ilk örnekleri, Paleolitik çağda yapılan, Fransa'daki Lascaux Mağaraları'nın duvarlarında ve tavanlarındaki hayvan resimleridir. Yüksekliği 5, eni 17 metreye kadar varan resimlerde, geyik, boğa, at, keçi gibi hayvanlar, anlamı hala tamamen çözülememiş bir takım işaretlere birlikte tasvir edilmiştir. Bu resimler kazıma, boyama ve çizim teknikleriyle yapılmış ve sarı, kırmızı, siyah, kahverengi renklerinin farklı tonlarında yapılmışlardır. Bu mağaranın o dönemde, av öncesinde yapılan büyü törenleri için kullanıldığı sanılmaktadır"*²

Görsel 1: Pompeii'de bulunan bir duvar yazısı

Grafitinin kökeni çok eskiye dayansa bile günümüzdeki çağdaş grafitinin oluşumu modern şehirlerin oluşması ile başladığı söylenebilir. Grafiti 60'lı yıllarda politik grupların ve alt kültürün kendi mesajlarını iletmek için kullandıkları bir araç, sokak çetelerinin ise bölgelerini işaretlemek için kullandıkları bir yöntemdir. Metro ve gettolardan çıkarak trenlerin üzerine yapılan grafitiler farklı mahallelerde yaşayan mahalle sakinleri arasında bir iletişim aracı olmaya başlamıştır. Aynı zamanda gettolarda yaşayan alt kültürden insanların üst kültüre ulaşmalarında bir araç haline de gelmiştir. Bu

² İlham Gaye İnal, **Grafiti Sanatının Belgesel Yansımaları "Duvarın Sesi"**, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011, s.4.

dönemde yaşanan ekonomik sıkıntılar, işsizlik ortamı, toplumsal cinsiyet ve ırkçılık gibi konular protestolara neden olmuştur.

*"Grafiti bu içe kapanmaya karşı bir ifade aracı, ana akıma karşı bir protesto olmuştur ve bu dönem sıklıkla 'savaş' terimi ile birlikte anılmıştır. 'Bombalama' olarak adlandırılan bu dönemde grafiti 'Stil Savaşlarına' tanıklık etmiştir. Grafiti yazarları çalışmalarını 'bütün hatları bombalama' çabasıyla işaretlerini metrodaki her trenin üzerine bırakmışlardır. Grafiti böylece sisteme karşı olan çocukların bir savaş hareketi haline gelmiştir."*³

Gettolarda yaşayan bir çok genç grafitiyi yaratıcı bir şekilde kullanarak sisteme karşı gelmenin bir yolu olarak kullanmıştır. Bu gençler için grafiti *"duvarın dışından, yeraltından, öteden; içeriye, yerin üstüne, beriye müdahale"*⁴ biçimidir.

Grafiti bir tür direniş hareketi olarak görülebilir. Fransa'da 1968 yılının Mayıs ayında çıkan ayaklanmada gençler bir ifade aracı olarak grafitiyi kullanmışlardır. 68 Mayıs'ı'nı etkileyen düşünce hareketi "Sitüasyonist Enternasyonal" modern kent ve sanat üzerine bir çok şey söylemiştir. *"Paris'te 1950'li yılların başında çekilmiş bir duvar yazısının fotoğrafına dergilerinde yer verdiler. Kentlilere 'asla çalışma' diye sesleniyordu bu duvar ve onlar için çok önemliydi."*⁵ "Yasaklamak yasaktır", "Her yere yazınız" gibi bir çok slogan duvarlara yazılmış ve gençlerin dili olmuştur. Bütün dünyayı saran bu hareket bastırılan bir çok kitlenin sesi haline gelmiştir.

Fransa'daki bu hareket grafitinin kökenlerini oluştursa da günümüzdeki anlamıyla modern grafiti New York kökenlidir denilebilir. Bunun sebebi ise "New York Stili" denilen hareketin hip-hop ve grafitiden esinlenmiş olmasıdır. Bu hareket, zamanla kişilerin kendi adını veya takma adı kullandığı tag'lar halini almıştır. Bu "etiketleme" yöntemini ilk olarak kullanan "Coolbread" ve "Cool Earl" lakaplı iki genç şehrin duvarlarına takma isimlerini yazarak kamuoyunun ilgisini çekmeye başlamıştır. 1971 yılında ise New York'ta "TAKI-183" takma isimli bir posta teslimatçısı gittiği her yere adını yazmıştır. "TAKI" kendi adı yerine kullandığı bir lakap, "183" ise yaşadığı sokağın numarasıdır. Bir çok metro istasyonunda rastlanan bu ad herkesin ilgisini çekmiştir. New York Times gazetesine verdiği bir röportajdan sonra birçok genci etkilemiştir. "FRANK 207", "JULIO 204" gibi

³ Natalie Stanchfield, , "The Bombing of Babylon: Graffiti In Japan", <http://www.graffiti.org/faq/stanchfield.html>, (28.06.2019)

⁴ Özlem Oğuzhan, *Medya ve Kültür, 'Duvarın Ötesi ve Berisi: Kamusal Alanın Neredeliğine İlişkin Bir Araştırma'*, Der. Nurçay Türkoğlu, Sevilen Toprak Alayoğlu, Urban Kitap, İstanbul, 2009, s.195.

⁵ Greil Marcus, *'Ruj Lekesi Yirminci Yüzyılın Gizli Tarihi'*, Çev. Gürol Koca, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s.190.

bir çok isimde metrolara ve istasyonlara isimlerini yazmaya başlamıştır. Etiketler çoğaldıkça bir rekabet ortamı ve öne çıkma çabası doğmuş ve bu durum ortaya yeni stiller çıkarmaya başlamıştır. İmzalar büyümeye, renklenmeye ve yanlarına semboller eklenmeye başlamıştır. New York'lu sokak sanatçılar grafitiyi kent ile ayrılmaz bir bütün haline getirmişlerdir. Daha çok gettolarda karşılaşılan grafitiler metrodan dışarılara taşarak taşıtların, anıtların üzerine uygulanarak yayılmaya ve bütün kenti sarmaya başlamıştır.

Görsel 2: Frank 207', New York Metrosu, 1972

Ellsworth-Jones, bu dönemdeki grafitinin yapım aşamasını şu şekilde açıklamaktadır:

"Etiket, seçtiğiniz isim; çok fazla yetenek gerektirmese de hala çok önemli. Ardından throw up geliyor, bunlar ismin iki renkli ve iki harfli yazılması, biri çerçeve diğeri içini doldurma. Bunu dub izliyor, iki renkle yazılan isim. Ardından asıl iş ya da başyapıt geliyor, burada arkadaki fonun en üstüne isim yazılıyor. Sonra da okuması zor,

*yapboz tipografisi, her sanatçının bir diğerinin tarzına 'saldırdığı' bir kaligrafi; çok karmaşık ve okuması imkânsız."*⁶

Graffitiler, "çok sıradan oldukları için hiçbir şeye indirgenememekte, her türlü yorum ve yan anlama karşı direnmekte, bir şey ya da birinin temel anlamı olamamaktadırlar. Bir temel anlam ya da yan anlama sahip olamadıklarından anlamlama ilkesinin elinden kaçabilmektedirler. Boş birer gösteren olarak kentin dolu göstergeler evreninde ortaya çıkmakta ve yalnızca varlıkları bile bu sonuncuların çözülüp erimesine yol açmaktadır."⁷

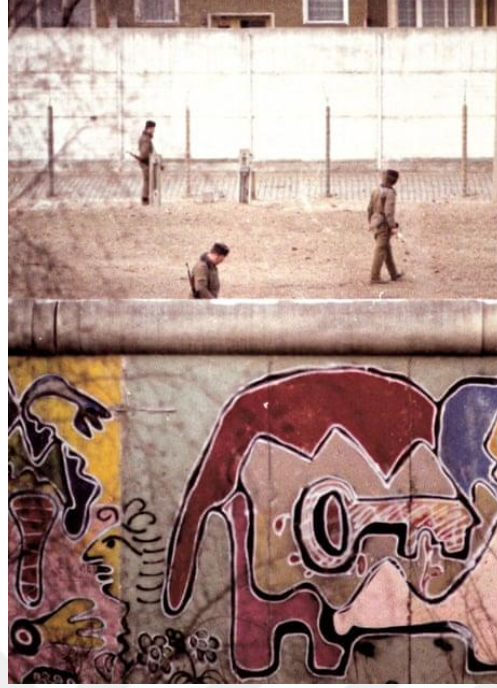
Grafiti, sokaklarda ve metrolarda yayıldıkça yazar sayısında artış yaşanmış; daha fazla sayıda alanı işaretlemekten yola çıkarak grafitinin bir türü olan "bombing" doğmuş ve yazı stilleri çeşitlilik göstermiştir. Kimin daha çok "bombing" yaptığı ve ulaşılması zor alanlara yapılıp yapılmadığı türünden çeteler arasında çeşitli rekabetler doğmuştur. Bu dönemde "crew" olarak adlandırılan grafiti gruplarının ortaya çıktığı ve yazarlar arası ilişkilerin kuvvetlendiği bir dönem olarak da geçmektedir.

ABD'deki bu ilerleyiş dışında, 1970'ler, Avrupa'nın da grafiti ile tanışmaya başladığı yıllara denk gelmektedir. Bunun ardında ise Berlin Duvarı vardır. Almanya'da batı ve doğu bloğunu ayırmak için inşa edilen Berlin Duvarı zamanla protesto amaçlı yazıların yazıldığı bir duvara dönüşmüştür. Berlin Duvarını ilk boyayan sanatçılardan birisi olan Thierry Noir The Guardian gazetesine verdiği röportajda şunları söyler: "(Grafiti), benim için bu mistik duvarın sonsuza kadar dayanmak üzere inşa edilmediğini ve değiştirilebileceğini insanlara gösterebileceğim bir yoldu."⁸ 1989'da yıkılan Berlin Duvarı'nın grafiti çalışmalarıyla dolu kalıntıları ise ABD ve birçok ülkeye; galeri ve müzelere dağıtılmıştır. Duvarın yıkılmasıyla gerçekleşen özgürleşme süreci de sanatsal dışavurumları da beraberinde getirmiştir.

⁶ Will Ellsworth-Jones, **Banksy: Duvarın Ardındaki Adam**, Çev. Esra Ermert, Hayalperest Yayınevi, İstanbul, 2015, s.48.

⁷ Jean Baudrillard, **'Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm'**, Çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002, s.126.

⁸ The Guardian, **Graffiti in the death strip: the Berlin wall's first street artist tells his story**, <https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2014/apr/03/thierry-noirgraffiti-berlin-wall>, (2 Kasım 2017)

Görsel 3: *Thierry Noir'in Berlin duvarındaki grafiti çalışması*

80'lerde grafiti kültürü gelişmeye devam etmiş ve medyada görünmeye başlamıştır. Grafitinin “altın çağı” olarak tanımlanan bu dönemin değişimini getiren eylem ise “Times Square Show” isimli bir gösteri olmuştur. Avangard sanatçılar topluluğu olarak bilinen Collaborative Projects tarafından düzenlenmiştir. Keith Haring, Jean-Michel Basquiat, Lee Quinones, Futura 2000 gibi bir çok isim bu etkinlikte ün kazanmış ve işlerini New York galerilerinde sergilemeye başlamıştır. Bu dönemde Hugo Martinez isimli başka bir öğrenci "United Graffiti Artists" isimli bir dernek kurmuş ve grafitilerini bir sergide izleyiciyle buluşturmuştur.

Vandalizm anlamına da gelen vandalizm, bilerek kamuya ya da kişiye ait bir mala, araca veya ürüne zarar verme eylemidir. Grafitinin, 1980'li yıllarda müze ve galeriler tarafından vandalizm olarak görülmesi yavaş yavaş azalmış; bir yatırım aracı ve sanat ürünü olarak değeri artmıştır. 1990'ların sonu ve 2000'ler de ise Nike, Adidas ve Sony gibi büyük firmalar dışında Uluslararası Af Örgütü gibi kar amacı gütmeyen birçok kuruluş grafiti sanatçıları ile iş birliği içerisinde olup grafitiyi kullanmaya başlamıştır. Şirketler ve kurumlarla ilişkisi hızlanan grafiti sanat ortamında da kendi alanını oluşturmuştur.

2.1.2 Sokak Sanatı

Sokak sanatı, sokağa uygulanan her tür sanatı kapsayan ve sokakta büyüyen bir ifade biçimidir. Kim tarafından ve ne zaman başladığı bilinmese de grafitinin çıkış zamanı sokak sanatının da başlangıcı olarak kabul ediliyor. Yani sokak sanatı grafiti devriminin bir sonucudur denilebilir. Amacı ise büyük kuruluşlar ve reklam verenler tarafından satın alınan alanları çeşitli müdahalelerle geri almak veya bu alanlara eleştirel bir ifade ile dikkat çekmek olduğu söylenebilir. Mekan ve araç konusunda herhangi bir sınırlaması olmayan sokak sanatı içerik bakımından zengindir. Sokak sanatı genel olarak, kamusal alanda yapılan anonim provakasyonlardır.

Grafiti ve sokak sanatı ne kadar birbirlerinden beslenerek var olsalar da sokak sanatının estetik ve teknik anlayışı, 1970'ler ve 1980' lerde ortaya çıkan grafitinin sanat hareketinde gözlenmez. Sokak sanatı içerik olarak politiktir ve bunu yayma potansiyeline sahiptir. Sokak sanatı grafitiye oranla daha planlı bir strateji izleyerek daha geniş alıcı kitlelerine ulaşmayı hedefler. Grafitinin ruhunu içinde barındıran sokak sanatının kamusal sanat, enstalasyonlar ve mekana özgü sanat gibi akademik ve sanat tarihinin ilerleyişini takip ederek kendine yer bulmuş formlardan etkilendiği söylenebilir.

Sokak sanatı, alt kültürden gelen ve punk* hareketinden sonra en büyük sanatsal başkaldırı hareketini oluşturmuştur. 1980'lerde poster, kolaj, stencil gibi yöntemlerle Pop Art, Sürrealizm, Kübizm, Ekspresyonizm, Sitüasyonizm gibi sanat akımlarını içinde barındıran sokak sanatı, daha hızlı ve pratik bir biçimde kentleşmeye birlikte büyümüş ve sokakları birer protesto alanına çevirmişlerdir.

“Kimi zaman sade bir anlatımla kimi zaman da izleyiciyi ciddi bir şekilde düşündürerek varmak istediği sonuca götüren sokak sanatının günümüzde eriştiği güç ve etki yadsınamaz boyutlardadır. Ulaştığı bu noktada savunucusu olduğu protest tavır ve muhalif duruşun da katkısı büyüktür.”⁹

*1970'li yılların ortasında ifade özgürlüğü hareketi ve isyanı olarak ortaya çıkmıştır. Kendi felsefesi, giyim tarzı, dansı ve edebiyatıyla bir alt kültür oluşturmuştur.

⁹ Osman Samet Cansız, **Sokak Sanatının Kent Kimliği Üzerine Etkileri**, Ege Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012, s.28.

Sokak sanatının amacı halkın eserlerle iletişim kurabileceği bir mesaj yaratabilmektir. İçerikleri politiktir veya sadece absürd olabilmektedir. Güçlü bir aktivizm aracıdır. Sanatı herkes için görülebilir kılmaya çalışmaktadır.

Paris'in ilk sokak sanatçılarından Blek Le Rat de grafiti ve sokak sanatını, "dünya tarihindeki en büyük sanat hareketi" olarak tanımlamıştır.¹⁰ Sokak sanatçısı Banksy ve birçok tanınan grafiti ve sokak sanatçısının bulunduğu "Exit Through the Gift Shop" adlı belgesel film sokak sanatçıların yaptığı çalışmaları aktararak sokak sanatının bir iletişim aracı olarak 21. yüzyıldaki önemini vurgulamaktadır.

2.1.3 Grafiti, Sokak Sanatı ve Gerilla Sanat Arasındaki Ayrımlar

Grafiti ve sokak sanatı kavramları kullanılırken sık sık birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir. İkisi de bir galeri ortamından uzakta halka açık olarak gösterilen "yıkıcı" ve "geçici" sanat hareketleridir. Bu iki sanat dalı da çağdaş sanat akımlarıyla diyalog kurmuştur. Ancak teknikleri ve içerikleri bakımından farklılık göstermektedir. Kamusal alanda yapılan bir yerleştirme (enstalasyon), duvar resmi (mural), heykel, şablon (stencil) gibi "Sokak Sanatı" olarak adlandırılan türler grafitinin doğuşu sonrası gelişmiş ve yaygınlık kazanmıştır. Fakat "Sokak Sanatı" kendi içinde zamanla gelişerek "Gerilla Sanat" olarak adlandırılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda bu başlık altında ilk önce grafiti, sokak sanatı arasındaki ayrımlar incelenecek daha sonra sokak sanatı ve gerilla sanat arasındaki ayrımların neden olduğu sonuçlara yer verilecektir.

Grafiti sanatçıları kamusal alana çalışmalarını yaparken halkın eserlerini anlamasını beklemezler; diğer grafiti sanatçılarıyla iletişime geçmek veya göndermede bulunmak için yaparlar. Sokak sanatçıları ise eserleriyle halkın bir diyalog kurmasını ve ilgilenmesini ister. Sokak sanatında iletilmek istenen mesaj direkt açık bir şekilde anlaşılabilir veya üstü kapalı bir ifade olabilir.

Grafiti sözcük ve harf temellidir, kentsel çürümeyi daha ön plana çıkarmayı amaçlar. Sokak sanatı ise görüntü ve simge üzerine yoğunlaşır, görsel olarak farklılaşmaya gider.

Grafiti vandalizm ve yıkıcı olma özelliğiyle ilişkilendirilirken, sokak sanatı kötü bir kamusal üne sahip değildir. Grafiti yazarları anonim olma özelliklerini korumak için izinsiz ve toplum kuralları

¹⁰ Martha ve Henry Chalfant Cooper, **Subway Art**, London: Thames & Hudson Ltd, 2009, s.124.

dışında çalışmalarını sürdürürken, sokak sanatçısı için yasa dışı olmak bir kural değildir. İzinli olarak yapılan üretimleri de vardır.

Kamusal alanda yapılan çalışmalar için sokak sanatı malzeme ve teknik kullanımı açısından daha esnektir. Şablon (stencil), çıkartma (sticker), poster gibi bir çok teknikle; kağıt, hazır nesne, seramik v.b birçok malzemeyi bir arada kullanabilir. Sprey boya ile duvara yapılan grafitiler toplumsal refleks açısından tehlikeli bir çağrışıma sahiptir.

Grafiti ve sokak sanatı için pratik olmak önemli olmakla birlikte sokak sanatı önceden planlı bir yapı içinde hareket etmektedir. Grafitinin sürece göre doğaçlama olması gerekebilir.

“Sokaktaki birçok sanatçı sanat eseri yaparken kamu veya özel mülklere zarar verdiğini düşünmüyor. Vandalizm şeklinde deneme yaparak deneyim kazanıyorlar. Sanat, daha bilinçli bir sokak anlayışı geliştirmek zorundadır. Sokak sanatı ve tanımı bugün gördüğümüz gibi grafiti sanatının alt kültürüdür. Genellikle bu sanatlar birbirini aşıyor ve birbirinden ödünç alıyorlar.”¹¹

Sokak sanatından gerilla sanata geçiş evresi çok daha yeni bir olgudur. Günümüzde sokağa iş yapan birçok sanatçı kendilerine gerilla sanatçı demeye başlamıştır. Bu iki tür birbiri içinde kendisini tanımlasa da gerilla sanat, sokak sanatını zamanla kendi bünyesine almıştır. Gerilla sanat sokağa yapılan işler dışında müzeleri, sanat galerilerini, kamusal alanları ve kurumları hedef alan izinsiz eylemleri de kapsamaktadır. Gerilla sanat zamanla sokağı da aşmıştır.

Grafitiye kıyasla sokak sanatı ve gerilla sanat ile ilgili en büyük sorun ve ayrım sermayenin her şeyi kendi bünyesine dahil edebilmesidir.

2.2 Gerilla Sanatı Yöntemleri

Gerilla sanat zamanla kapsamını genişletmiş ve yeni tekniklerle kendini geliştirerek birçok alt dala ayrılmıştır. Şablon (stencil), duvar resmi (mural), poster, sokak yerleştirmesi (enstalasyonu), sticker

¹¹ Melissa L. Hugges, *Street Art And Graffiti Art: Developing An Understanding*, Georgia State University, Art And Design Theses, 2009, s.5.

gibi yöntemlerden gerilla tiyatro ve sokak müziğine kadar uzanabilir. Ancak çalışmanın konusu kapsamında sadece bu başlık altında ele alınan yöntemler açıklanacaktır.

2.2.1 Şablon (Stencil)

Şablon tekniğinin tarihsel doğuşu, Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü'nde şu şekilde betimlenir:

“Şablon, ilk olarak askerî kargo mahfazalarının üzerine çabuk ve kolay baskı yapabilmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. Şablon yapabilmeleri için tasarlanan karakterlerin 'O' gibi kapalı harfleri, harf dış hatları boyunca kesilerek kalıptan ayrıldığında düşmeyecek şekilde yapılmışlardır. Bu tür karakterler özel bıçaklı kesim için de uygundur.”¹²

Şablonun sokak sanatındaki kullanımı kağıt, karton ve metal gibi malzemelerden kesilerek oluşturulan; harf, rakam ve resim gibi kalıpların boyanması ile yüzeye çıkan görüntülerdir. Punk kültüründen gelen "Kendin yap (Do-It-Yourself)" felsefesinden esinlenen şablon tekniği kolay elde edilmesi ve pratik olmasından dolayı en çok kullanılan tekniklerden biridir. Şablon kullanan kimi sokak sanatçıları bir mesaj verme eğilimindeyken kimi sanatçılar katmanlı ve büyük işlerle görünürlük sağlamaya çalışmaktadırlar.

"Stencilin kolay üretilbilir ve çoğaltılabilir olması tam bir sokak propaganda aracı olabilmesine sağlar. Bu yüzden ilk olarak 1968 Mayıs'ında Paris'te Sittüasyonist hareketin bir parçası olarak kullanılmıştır. Siyasi ve eleştirel bir duruşa sahip olan stencil günümüzde bir çok sanatçının yaratıcı çalışmaları ile yeniden hareketlenmektedir. Stencili popüler ve yaygın aynı zamanda da etkili kılan özellikleri onu sokağın dili olan grafitinin gramerindeki bir gelişim olarak algılamasını sağlamasıdır. Stencil kapitalist değerlerin görsel karmaşasının yarattığı kaosun içinde oluşturduğu çarpıcılıkla bir hatırlatma sistemi meydana getirerek insanların farkındalığını artırır. Evlerinde, televizyon karşısında, sokaklarda, alışveriş merkezlerinde, kamusal alanı kapatan ve

¹² Gavin Ambrose ve Paul Harris, **Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü**, Çev. Bilge Barhana, İstanbul: Literatür Yayınları, 1.Basım, 2010, s.236.

*özelleştiren bu yeni dünyanın, gri duvarını yıkarak, ardındaki renkli ve paylaşımcı yapıyı ortaya çıkaran bu çeşit, şiddet yanlısı olmaktan çok iletişimsel bir nitelik taşır."*¹³

Günümüzde ilk olarak şablon tekniğini uygulayan sokak sanatçısı "Blek Le Rat" olarak bilinmektedir fakat en çok tanınan ve ün yapan isim "Banksy"dir. Tanınan bazı şablon sanatçıları ise şöyledir; John Fekner, Margaret Kilgallen, Mobstr, Nick, Shepard Fairey.

Görsel 4: John Fekner, 1978

2.2.2 Poster Sanatı

Gerilla sanatın en çok tercih edilen tekniklerinden birisi de posterlerdir. Kağıtlara alınan çıktıları veya yapılan resimleri sıvı yapışkan bir madde yardımıyla duvarlara, bilbordlara ve reklam panolarına yapılan izinsiz müdahalelerdir.

¹³ Ferhat Kamil Satıcı, *Şablonla Boyama/Stencil*, Underground Poetix, 2010, s.38.

Posterler daha çok reklam afişi ve politik bildiri yayınlamak için kullanılmaktadır. Kamusal alanda birçok yere hızlı ve kolay uygulanabilir olmasından dolayı sıkça tercih edilmektedir. Genelde propaganda amaçlı kullanılsa da günümüzde sanatsal çalışmaları da görmek mümkündür.

Fotokopi tekniği ile çoğaltılabilir olması ve maliyetinin düşük olması gerilla sanatçılar için büyük bir avantajdır. Kağıdın ince özellikte olması dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Poster yapıştırılırken sağlam olması için genellikle poliüreten kullanılmaktadır. Poster sanatında kullanılan weath-paste tekniği ise yazı kullanılmadan görsellerin yüzeye yapıştırılmasına denilmektedir.

Görsel 5: Shepard Fairey'e ait bir poster çalışması

2.2.3 Çıkartma Sanatı (Sticker)

Posterde olduğu gibi sticker da en sık kullanılan tekniklerden birisidir. Stickerlar çeşitli imaj veya mesajların herkese açıkça gösterilmesi amacıyla kullanılmaktadır. Boyutu ufak olup, bir mesaj veya görsel eklenerek hızlıca uygulanabilen yapışkanlı kağıtlardır.

A row of six pictograms on a wall. The first two are larger and show a person in a balaclava and a person being punched. The next four are smaller and show a person falling, a shopping cart, a person running, and a bicycle.

[illegible]

14

2.2.4 Gerilla Enstalasyon

Yerleştirme sanatı (enstalasyon) geçtiğimiz yüzyılda kavramsal sanat kapsamında ortaya çıkmıştır ve son elli yılda günümüzdeki şeklini almıştır. İçeriğinde bir çok sanat disiplini barındıran enstalasyon çok katmanlı bir sanat türüdür.

Enstalasyon; sanat nesnesini çevreden bağımsız ve mekana özgü olarak ele alan, bir olayın yaratıldığı, sürece odaklanan ve bunun gibi benzer özelliklere sahip olan eserler için kullanılmaktadır. Gerilla enstalasyonlar ise kentsel mekanlara, kurumlara ait iç ve dış alanlara izinsiz yapılan işlerden oluşmakta, yapıldığı alan ile etkileşimde bulunmaktadır.

Gerilla enstalasyonların en meşhur eserlerinden birisi; Arturo Di Modica tarafından 1989 yılında New York Stock Exchange'nin karşısına izin alınmadan dikilen “Charging Bull” isimli bronz bir heykeldir. Heykel ilk başlarda kaldırılmak istenmiş fakat daha sonra halkın tepkisiyle karşılaşıldığında sadece yeri değiştirilmiştir.

Görsel 8: Arturo Di Modica, *Charging Bull*, 1989

Görsel 9: BLANCOSHOCK, Tartu, 2016

2.2.5 Duvar Resmi (Mural)

‘‘Duvar resmi, eski çağlardan beri ‘fresk’ (fresco) tekniği ile uygulanmış ve başta Michelangelo’nun ‘Kıyamet Günü’ adlı eseri olmak üzere, Rönesans’ın en büyük yapıtları duvar resmi formunda oluşturulmuştur. Modern çağa gelindiğinde ise sokak sanatının isyancı bir tavırla gerilla sanatı olarak doğmasındaki öncü rol, gerçeküstücü duvar resimleriyle sesini duyuran ve büyük ilgi uyandıran ‘Üç Büyükler’ (‘Los Tres Grandes’) Diego Rivera, Jose Clemente Orozco ve David Alfaro Siqueiros adlı Meksikalı mural sanatçılarıdır.’’¹⁴

1921 yılında hükümet destekli başlayan bu çalışmalar ulusal tarih ve işçiler gibi konular üzerinde durarak toplumsal sorunları dile getiren duvar resimleridir. Bu çalışmalar o dönemde kamuoyunda tartışmalara yol açmıştır. Fakat bu üç mural sanatçısı, 1970’li yıllarda gelişecek ‘gerilla mural’ın da referansı olmuştur.

¹⁴ Ercan Arıklı, **Devrimler ve Kültür Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul: Gelişim Basım ve Yayın, Cilt.5, 1975, s.226.

Görsel 10: *Diego Rivera, “Kavşaktaki Adam”, Meksika, 1934*

Meksika’da 1969 yılında sanatçı, öğrenci, işçi vb. meslek gruplarından insanların olduğu Brigada Ramona Parra (BRP) isimli 120 kişiden oluşan bir kollektif kurulmuştur. Kollektif kendi içerisinde görev dağılımı yaparak duvar resimlerini kısa sürede bitirebiliyordu. Meksika’da doğan bu duvar resmi geleneği günümüzde de birçok duvar resmi sanatçısına yöntem ve içerik olarak ilham olmuştur. Günümüzde bazı sanatçılar dışında, içerik olarak siyasi ve politik konulardan uzaklaşan duvar sanatı izleyicinin beğenisini kazanma çabasıındadır. Bu rekabet ortamı birçok tarz ve teknik ortaya çıkarmıştır.

Görsel 11: *Leo Lunatic, İstanbul, 2018*

2.2.6 Gerilla Performans

Performans sanatı izleyici önünde gerçekleştirildiği için zaman zaman tiyatro izlenimi vermekte ve dans, müzik, şiir gibi bir çok türle etkileşim içindedir. Bir ya da birden fazla sanatçıyla gerçekleştirilen bu eylemler, eylemin içeriğine göre birkaç dakika, bir kaç saat hatta birkaç gün sürebilir. Gerilla performans ise sosyal veya siyasi, kent yaşamı, toplum ve sanat kurumları gibi birçok konunun ele alındığı performansları kapsamaktadır.

“Gerilla performans örneği olarak 1969 yılında ‘Gerilla Sanat Topluluğu’ tarafından MOMA’da yapılan performans örnek olarak verilebilir. Performansın sebebiyse aynı zamanda MOMA’nın yönetiminde bulunan Rockefeller’ların biyolojik ve kimyasal savaş araştırmalarına bulaşması, o şirketlerde hisselerinin olmasıdır. Topluluk yerde ölü gibi yatmış ve kan torbalarını etrafa yaymıştır.”¹⁵

Görsel 12: Gerilla Sanat Topluluğu’nun Moma’da gerçekleştirdiği performanstan bir kare, 1969

¹⁵ Toby Clark, **Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge**, Esin Hoşsucu (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, s.165.

2.3 Gerilla Sanatın Yeni Medya ile İlişkisi

Yeni iletişim araçları ve tekniklerinde görülen gelişmeler sanatsal üretimi etkilemekle birlikte anlamını değiştirmektedir. Yeni medya bünyesinde birçok teknolojik ifadeyi barındırmaktadır: İnternet, çoklu ortam, web, sayısal teknolojilerin kullanıldığı dergiler, kitaplar ve filmler gibi. Yeni medya sanatı ise; ‘*bilgisayar, internet ve dijital araçların sanatçılar tarafından yaratıcı ortam olarak kullanıldığı ve keskin sınırlarla kategorize edilemeyen sanat üretim disiplinleri*’¹⁶ anlamına gelmektedir.

Sokaktan doğan ve zamanla gelişen gerilla sanat sadece sokaklarla sınırlı kalmamış, çağın getirdiği yeniliklerle de değişime uğramıştır. Gerilla sanat zamanla dijital ortama da girmiş ve herkes tarafından ulaşılabilir hale gelmiştir.

Yeni medyanın gerilla sanata üretim olarak katkısı oldukça fazla olmuştur. İlk dönemlerde uygulama yapılacak alanın öncesinde eskiz defterlerine veya çeşitli yüzeylere hazırlık aşamaları yapılırken, yeni medyayla birlikte çeşitli programlar kullanılarak bu süreç çok daha kolay bir hale getirilmiştir. Üretimdeki bir başka yenilik ise video projektörlerin hazırlanan çalışmayı duvara yansıtmasıyla olmuştur. Böylelikle sanatçı çalışmasını hızlandırabilmekte ve kusursuz bir biçimde yapabilmektedir.

Yeni medyanın gerilla sanata bir diğer etkisi, izleyici sayısı ile ilgilidir. Sanatçılar yaptıkları işlerde kendine özgü motivasyonları çeşitlilik gösterse de çoğunun amacı daha fazla kişiye ulaşmaktır. Gerilla sanat için bu amaç, gündelik hayat içerisinde bir takım mesaj ve diyalogları kurmayı sağlamaktadır. Bu yüzden sosyal medya ağları, pek çok gerilla sanatçı için hayran kitlelerini büyütmek, çalışmalarını yaygınlaştırmak ve belgelemek için iyi bir araçtır.

Doğası gereği ‘‘geçicilik’’ özelliği olan gerilla sanat, sosyal ağların ve fotoğraf teknolojisinin ilerlemesi ile birlikte dijital alanda kalıcı olma özelliğini kazanmıştır. Örneğin; 1994 yılında kurulan ‘‘Art Crimes’’, Atlanta ve Prag’tan Susan Farrell’in birkaç fotoğrafının arşivlenmesi ile başlamış ve şu an 445 şehirden binlerce fotoğrafı içeren bir arşiv olmuştur.

Büyük medya devlerinden Google, ‘‘Google Art Project: Street Art’’ uygulamasını çıkarmış ve aslında dijital bir çevrimiçi sergi oluşturmuştur. Tüm dünyada popüler olan sokak sanatçılarının çalışmalarını

¹⁶ Derya Yücel, **Yeni Medya Sanatı**, https://www.academia.edu/9099350/Yeni_Medya_Sanati, (13 Ağustos 2019)

dünya haritası üzerinde ulaşılabilir hale getirmiş, hareketli görüntülerle birlikte sanal bir sergi deneyimi kurgulamıştır. Sayısı 40'a yaklaşan ülkeden 260 sanal sergi bulunmaktadır.

Yeni medya teknolojilerinin kullanıldığı bir diğer alan ise QR kod teknolojisinin kullanılmasıdır. Akıllı telefon uygulamasıyla QR kodun fotoğrafı çekilerek, üretilen çalışmanın -ki bu çalışma video, ses, fotoğraf vb. olabilir- içeriklerinin QR kod üzerinden görülmesi sağlanır. Bu uygulamanın ilk örneklerinden birisi Berlin'de Sweza tarafından yapılmıştır. Sweza bir gerilla sanat çalışmasının şarkı söyleyebileceğini düşünerek çalışmalara QR kodu ile ses eklemiş, şehrin farklı yerlerine uygulamış ve her gün farklı şarkıların çalması sağlanmıştır.

Yeni medya ve gerilla sanat ne kadar birbirinden beslense de göz önünde bulundurulması gereken bir konu da manipülasyonlar ve yanlış bilincin yaratılmasıdır. Yeni medya alternatifler sunarak bilgi akışı sağlamakta ve eleştirel düşünceye ilham vermektedir. Gerçekliğin kaybolup estetikleştirilmiş bir halüsinasyon haline gelmesi bazı sınırları ortadan kaldırmaktadır. Sınırların hızlı bir şekilde aşınması beklenmedik sorunları da beraberinde getirebilmektedir.

3. GERİLLA SANATIN KURUMLARLA İLİŞKİSİ

Sanat kurumları müzelerden galerilere, koleksiyonerlerden müzayedelere kadar birçok yeri kapsamaktadır ‘‘1969’dan itibaren, ‘‘sanat kurumu’’ kavramı, müzenin ve hatta sanatın üretildiği, dağıtıldığı ve izleyiciyle buluştuğu mekânların ötesine geçerek, sosyal bir evren olarak sanat alanının tamamını içerecek şekilde genişlemeye başladı. Kurumsal eleştiriyile ilişkilendirilen sanatçıların nezdinde, müze ve galerilerden tutun da şirketlerin ofislerine, koleksiyonerlerin evlerine ve hatta kamusal alana kadar sanatın sergilendiği her yer bundan böyle sanat kurumunun bir parçasıydı. ’’¹⁷

Gerilla sanat, sanat kurumlarıyla ilişki içerisinde olmadan önce sanat kurumlarının kendi içerisinde eleştirileri görülmektedir. Kurumların kendi içerisindeki bu eleştirileri zamanla gerilla sanatçılara da yansımış ve işlerini müzelere, galerilere, birçok özelleştirilmiş sanat alanına taşımışlardır. Amerika’da ve Avrupa’da ‘68 Mayıs’ı hareketiyle birlikte kurumlara karşı olan tepkiler artmış ve sanat ortamına da bu tepkiler yansımıştır. Kamusal ve özelleştirilmiş alanlarda 1970 başlarında sanatsal pratiklerle birlikte eleştirel çözümler görülmeye başlanmıştır. Sanat piyasasındaki birçok sanatçı sanat kurumlarında sergiledikleri işlerle sanat piyasasını ve kurumları kendi içerisinde eleştirmeye başlamışlardır.

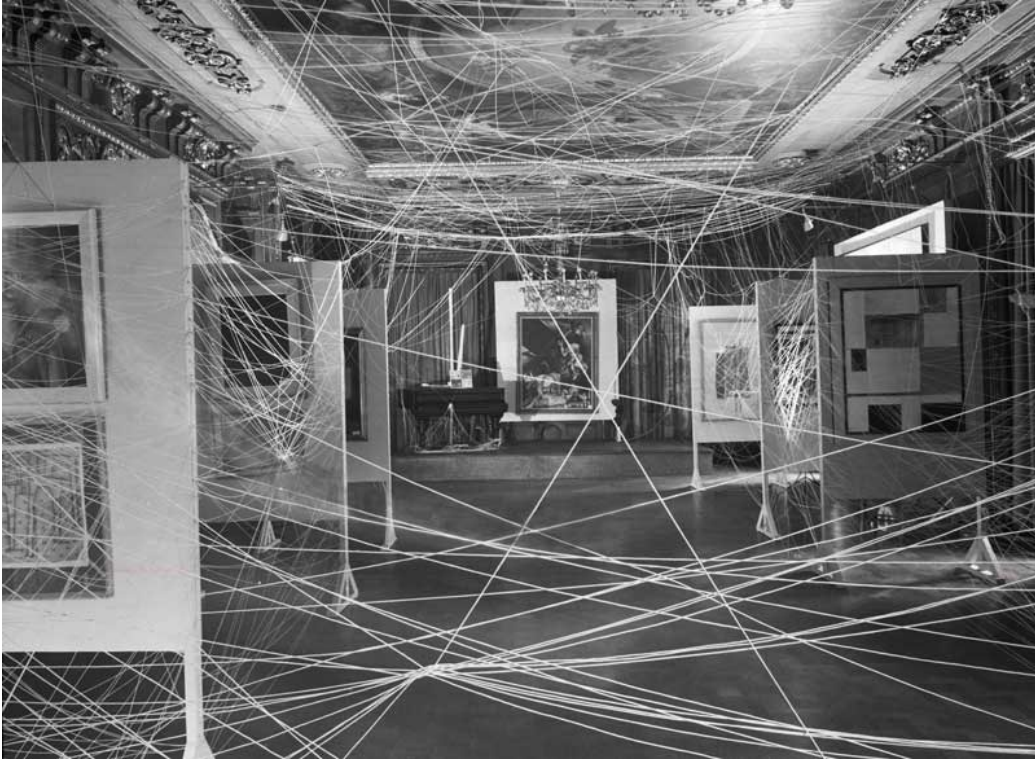
Daniel Buren, Michael Asher ve Marcel Broodthaers gibi sanatçılar müzenin sanat üzerindeki otoritesine karşı çıkarak, müzelerin işleyişlerini ve objelerin tüketimini imkansız hale getiren işler üretmişlerdir.

Örneğin; 1855’de Gustave Courbet, Palais des Beaux-Arts’ta ki ‘‘Evrensel Sergi’’yi protesto etmek amacıyla mekanın hemen yanına bir çadır kurmuş kendi kişisel sergisini yapmıştır. Bir diğer örnek ise; Marcel Duchamp’ın ‘‘1200 çuval’’ isimli çalışmasının Uluslararası Gerçeküstücülük Sergisi’nde yer almasıdır. Galeri mekanını bu çalışmasıyla ters yüz eden Duchamp daha sonra başka bir sergide ‘‘Bir Mil İplik’’ isimli çalışmasıyla galerinin her yerini iplerle kaplayarak izleyicilerin mekana giremeyeceği bir yer haline getirmiştir.

¹⁷ Andrea Fraser, <https://www.e-skop.com/skopbulten/kurumların-eleştirisinden-eleştiri-kurumuna/2926>, (10 Ağustos 2019)

Görsel 13: *Michael Asher, Santa Monica Museum, 2008*

Görsel 14: *Marcel Duchamp, “Bir Mil İplik”, New York, 1942*

Avangard sanatçılar sanatın kurumsallaşmasına karşı tepkide bulunmuş fakat bu başkaldırı sonrasında Duchamp'ın hazır nesneleri müze tarafından sahiplenilerek kurumların otoriterliğini gözler önüne sermiştir. Avangard zamanla yıkmak istediği kurumlara teslim olmuştur.

Bu dönemlerde gerilla sanat, bir sanat hareketi olarak kabul görülse de siyasi protesto içerikli olmasından dolayı çeşitli sansür ve yasaklamalara maruz kalmıştır.

19.yy sanatın kurumsallaştığı ve otoritesinin doruğa çıktığı dönemdir. Bundaki en büyük pay küresel ekonomi ve büyük şirketlerin reklam araçlarıdır. *“Müzeler, bienaller ve sanatın temsil edildiği diğer mecralar, sanatın yeni hamilerinin armalarıyla donanır. Kamu bu mecralar üzerindeki denetimini yitirir, dolayısıyla büyük ölçüde medyaya havale edilen eleştiri cılızlaşır. Neyin ifade edileceği dahil bütün yönetimin, iktidarın, sponsor kurumlar adına davranan küratörlere devrolduğu bienal gibi gösterilerde sanatın özerkliğinden söz açmak oldukça zordur.”*¹⁸

3.1 Sanat Galerileri ile İlişkisi

Sanat ortamının ve piyasasının temelini oluşturacak galeriler Paris'te 19.yy'ın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Galeriler salon sergilerinin bayağılaşması ve sanatçıyı ezmesiyle birlikte bu duruma karşı çıkan modernistler tarafından alternatif mekanlar olarak kurulmuş, modernistlerin ve avangard kolektiflerin mekanı haline gelmiştir. Sanatın kapılarını herkese açmış, sanatı soylulardan, elit tabakadan alıp vitrinlere taşımıştır. Sanatçıların hem ekonomik hem de estetik anlamda özgürleşmesini sağlayarak sanatçıların özerkleşmesini sağlamıştır.

Günümüzde sanat pazarının baş aktörü olan galerilerin sayıları giderek artmakta ve ekonomik koşulların etkisiyle çoğu galeri ticari işletmelere benzemeye başlamaktadır. Sanat piyasasına dahil olmaya çalışan galeriler herşeyi sergilenebilir hale getirerek eserlerden kar elde etmeye çalışmaktadır. Sanat yapıtları onlar için artık ekonomik ve sembolik bir değer olarak görülmektedir. Bu durum ilk başlarda vandalizm olarak görülen gerilla sanat ile galerilerin arasında ilişkilerin başlamasını sebep olmuştur. Yasa dışı olarak uygulanan gerilla sanatı çeşitli şekillerde meşrulaştırma sürecine girilmiştir. Birçok köklü sanat galerileri gerilla sanatın dinamiklerini kullanarak sergiler

¹⁸ Ali Artun, <https://www.e-skop.com/skopbulten/sanatin-ozerkligi-uzerine/1749>, (10 Ekim 2019)

düzenlemektedir. Gerilla sanatın toplumsal zeminde kabul edilir olması ve yaygınlığının artması nedeniyle çağdaş sanat yazarları grafiti ve gerilla sanatçıları kutlamaktadır.

Gerilla sanatçıların bazıları galerilerle ilişki içerisinde olsa da bazıları bu ilişkiyi sorgulamakta ve gerilla sanatın doğası gereği reddetmektedir. Grafiti ve sokak sanatçıları sanat çalışmalarının galerilere girdikten sonra artık grafiti ya da sokak sanatı olmadığını fakat yaratabileceği imkanlardan dolayı değerlendirmenin doğru olduğunu düşünmektedirler. Karşı çıkan sanatçılar ise sokağı temsil eden eser ile bir gösteri mekanında olan eserin bir bağ taşımadığını savunmaktadırlar. ‘Geçicilik’ gerilla sanatın belirgin özelliklerinden birisidir ve bir galeri ortamındaki eser artık geçiciliğini kaybetmiştir.

Galerilerin her şeyi kendine mal etmesine bir örnek ise; ünlü gerilla sanatçı Banksy’nin geçen Aralık ayında İngiltere’nin sakin kasabalarından birisi olan Port Talbot’ta bir çelik işçisinin garajının duvarına yaptığı eserin Brandler Galerileri tarafından yüz bin sterline satın alınmasıdır. Satın alınan ‘‘Season’s Greeting’’ isimli eser birkaç ay daha turist ziyaretleri için yerinde kalacak daha sonra galeride sergilenecektir.

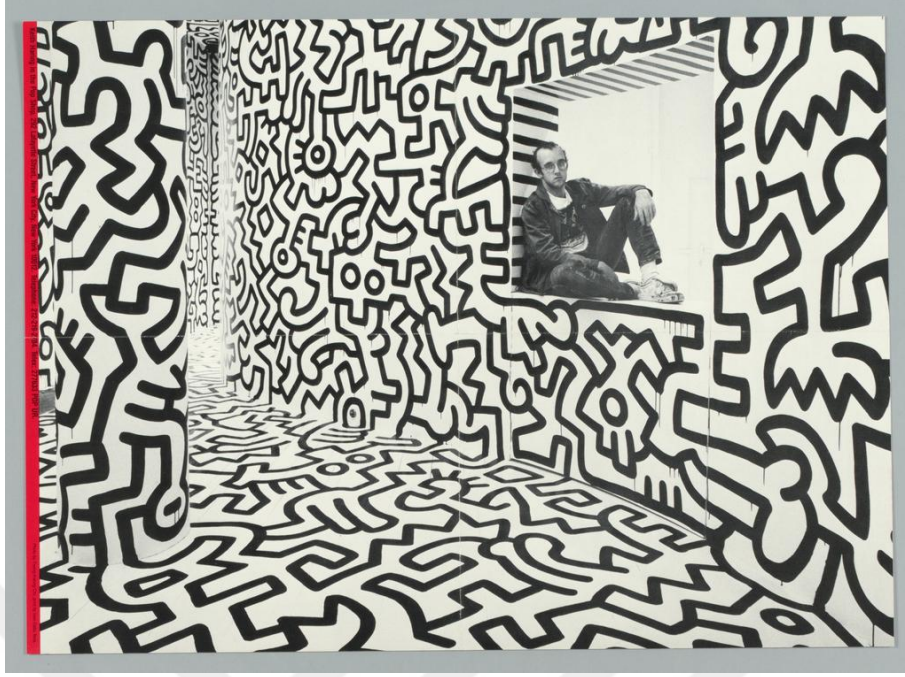

Görsel 15: Banksy, Season’s Greeting, İngiltere, 2018

Sokağa yaptıkları işlerle keşfedilip daha sonra galeri sanatçılığına geçiş yapan en önemli isimlerden ikisi Basquiat ve Keith Haring'dir. Basquiat, SAMO lakabıyla New York sokaklarına yazılar yazan bir sanatçıydı. Aynı zamanda kartpostalların üzerlerine çizimler yaparak onları sokakta satıyordu. Keith Haring'de aynı şekilde o dönemde sokakları, metroları ve şehirlerin duvarlarını boyuyordu. Bu iki sanatçı 1980 yılında içlerinde bir çok sanatçının olduğu The Times Square Show sergisiyle ünlendiler ve sanat piyasasına hızlı bir giriş yaptılar. Hatta bu dönemde Basquiat ve Keith Haring, Barbara Kruger ve Anselm Kiefer gibi sanatçıları içinde bulunduğu Neo-Ekspresyonizm akımının dinamlarından olmuşlardır. Ünleri hızla artan ve dünyaca tanınan bu iki isim dönemin ikonik yıldızlarıyla görülmeye başladılar. Sadece Keith Haring bile 1986 yılında 50'den fazla dergi ve gazetelere haber oldu. Keith Haring, işleri galeride sergilense bile gittiği çoğu şehirde sokakları boyayıp, işlerinin herkes tarafından görülmesini istiyordu. Ve o dönem piyasa tarafından çokça tepki gören "Pop Shop" dükkanını açtı. Dükkanın duvarlarında kendi çizimleri vardı ve içeride envai çeşit ürün satılıyordu. Açtığı bu yerin ticari olması yönüyle eleştirilen Haring, amacının eserlerini ucuz fiyata satmak ve her kesime ulaşabilmesini sağlamak olduğunu söylüyordu. Aslında bu durum sanat piyasasını da kendi içinde eleştirmektedir. Basquiat ve Keith Haring günümüzde müzayelerde işleri yüksek fiyatlara satılan sanatçılar arasındadır. 2017 yılında Basquiat'ın bir eseri 110.5 milyon dolara alıcı bularak siyahi bir sanatçının eserine verilen en yüksek rakam olmuştur.

Görsel 16: Jean-Michel Basquiat, *İsimsiz*, New York, 1982

Görsel 17: Keith Haring ve Pop Shop dükkanı, 1983

Gerilla sanatın özgür ve özgün tavrı birçok galeriyi kendine çekmektedir. Örneğin; Saatchi Sanat Galerisi'nde gerilla sanat yöntemleriyle işler üretirken galeri sanatçısı olmuş birçok ismin işleri bulunmaktadır. Üstelik stencil, grafiti, duvar resmi gibi kategoriler halinde sunulmaktadır. Avrupa'da birçok galeri, galerinin içerisinde işleri sergilenebilecek gerilla sanatçılarla değil, galeri dışında kamusal alanda duvar resmi ve heykel yapan sanatçılarla da çalışmaktadır.

Sokaklara veya kurumlara gerilla yöntemlerle işler yaparken, galerilerle işbirliğini kabul eden çoğu sanatçı galeri mekanına özgü işler üretmektedir. Sokakta bir duvarın üstünde, reklam panosunun görselinde, bir trafik işaret levhasında görülen gerilla işleri artık tuval yüzeylerinde görülmektedir. Gerilla sanatçıların sokakta kullandıkları dili tuval çalışmalarına yansıtarak izleyiciyle buluşturmaları, "gerilla" kimliğinin kaybolmasını göstermektedir.

Bu ve bunun gibi birçok örnek aslında ortaya çıkışı bir karşı duruş olan gerilla sanatın doğasına aykırı bir durumdur. Gerilla sanatın yapısında sanat pazarına, sergi mekanlarına ve yerlerine karşı bir meydan okuma vardır. Fakat galeriler dışında gerilla sanatın izleyici ile teması ve eleştirel tavrı, sanat izleyicisi tarafından daha samimi bulunmaktadır. Galeriler bu algıyı kullanarak sanatçılarla işbirliği içerisinde olmaya çalışmakta ve kendilerine reklam yapmaktadır.

3.2 Müzelerle İlişkisi

Müzelerden kısaca bahsedilecek olursa, ilk örnekleri 16.yy'da kraliyetlerin kendi koleksiyonlarını kamuya sunmasıyla başlamıştır. Fransız Devrimi'yle birlikte bir çağ dönüşümü yaşayan müzeler 19.yy'a gelindiğinde sanat ortamında kendilerinden sıklıkla söz ettirmişlerdir. Mesela 20. yy'da New York'un sanatın merkezi haline gelmesinde New York Modern Sanat Müzesi (MOMA)'nin etkisi vardır.

Günümüzde sokak ve müze gibi birbirine karşıt olan bu mekanlar birbiriyle ilişki içerisinde. Gerilla sanat, tekniği ve ifade biçimiyle müzelerin ve kültür endüstrisinin dikkatlerini üzerine çekmiştir. Keith Haring ve Michel Basquiat gibi sanatçılar sokaktan gelerek galerilere girmiş ve işleri daha sonra müzeliğe olmuştur.

“Sokağa ait olanın başkaldırısı olarak başlayan ancak günümüzde çağdaş kent sanatı olarak adlandırılan, geniş kitlelere ulaşabilme ve kamusalılığıyla etkileşim alanını genişleten ve kendi kültürünü oluşturan Sokak Sanatı'nın müzeye sokularak “evcilleşmesine” aracılık edildiği düşüncesinin zihnimizde belirmesine engel olmak zor.”¹⁹

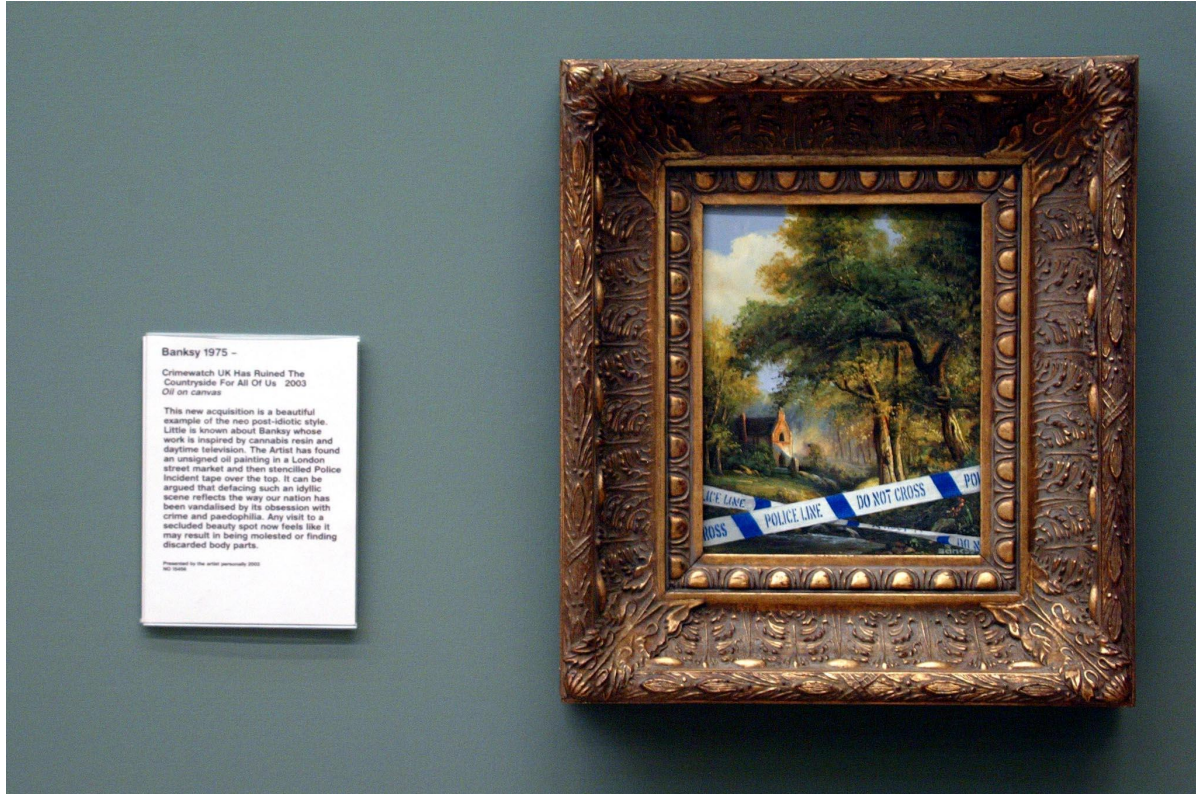
Sanat ortamında ve gerilla sanatın felsefesinde bu ilişkinin ters düştüğünü düşünenler olduğu gibi bu durumun gerilla sanatın tarihini anlamak ve yakından tanımak için müzede sergilenmesi gerektiğini düşünenler de vardır. Grafiti ve sokak sanatının müzelere taşınarak kalıcı hale getirilmesi gerilla sanatın tarihinin okunmasını sağlarken aynı zamanda da kurum karşıtı olan iki yapıyı bir araya getirmektedir.

2008 yılında Londra'da Tate Modern'de ilk grafiti ve sokak sanatı sergisi yapılmıştır. Binanın dış cephesine ünlü birçok sokak sanatçısı tarafından işler yapılmıştır. 2009 yılında ise Paris'te Jean Nouvel müzesinde sokak sanatı sergisi düzenlenmiştir.

Gerilla sanat ve müzenin başka bir temas içinde olması ise müzelerin gerilla sanatçılarla işbirliğinin öncesinde gerçekleşen, gerilla sanatçı Banksy tarafından olmuştur. Banksy'nin müzede gerçekleştirdiği ilk eylemi 2003 yılında Tate Britain'dedir. Bit pazarından aldığı kilise görüntüsünün yer aldığı anonim bir yağlı boya resmine polis şeritleri eklemiş ve kimse fark etmeden müzenin

¹⁹ Esra Aliçavuşoğlu, <http://www.artfulliving.com.tr/sanat/sokaktan-muzeye-grafiti-i-1194>, (14 Ekim 2019)

duvarına yerleştirmiştir. Banksy gerçekleştirdiği bu eylemi post-idyotik tarzın güzel bir örneği olarak açıklamıştır. Eser görevliler tarafından fark edilince müdahale edilip kaldırılmıştır. Fakat Banksy ün yapmış bir gerilla sanatçıdır ve müzeye yaptığı bu iş bir süre sonra müze tarafından koleksiyona dahil edilmiştir.

Görsel 18: Banksy, Tate Britain'e müdahalede bulunduğu çalışması, 2003

St. Petersburg'da ise Sokak Sanatı Müzesi açılmıştır. Çalışmakta olan bir fabrikada açılan müzenin sahibi aynı zamanda fabrikanın da sahibi Dimitri Zaitsev'dir. Geçici olma özelliğini taşıyan gerilla sanatına sabit bir yer vermek için müzeyi kurduğunu söylemektedir. Müzede birçok gerilla sanatçıdan işler görmek mümkün; P183 lakaplı sanatçının Putin karşıtı işlerinden, sanat kolektifi olan Voina'nın sokak performanslarına kadar görülebilmektedir.

Türkiye'de ise ilk defa Pera Müzesi'nde "Duvarların Dili: Graffiti / Sokak Sanatı" başlıklı bir sergi yapılmıştır. Sergi Türkiye'den Turbo, Wyne, C215 gibi bir çok sanatçının dışında yurtdışından da

Almanya, Amerika, Fransa gibi ülkelerden gelen farklı disiplinlerde sanatçılardan oluşmaktadır. Avrupa'daki örnekleriyle aynı mantıkta ilerleyen sergi, sanat kurumları dışında sokakta gerçekleşen eylemleri müze platformuna taşımıştır. Serginin küratörü Roxane Ayrat'la yapılan bir röportajda sokak sanatının legalleşme süreci sorulduğunda ise şöyle bir cevap vermiştir; *“Sadece legalleşme veya maddi kazanç sağlaması değil, graffiti ve sokak sanatının ulaştığı nokta, bazı insanlara geçici bir modayı takip etmek gibi çekici geliyor sanırım. Ama her işte olduğu gibi zamanla yaratıcılığını ve doğallığını koruyamayanlar eleniyor.”*²⁰

3.3 Kamu ile İlişkisi

2008 yılında Tate Modern'de ilk büyük gerilla sanat sergisi yapılırken, Tate Modern'e yakın bir mahkemede de grafiti topluluğu olan DPM'in üyeleri yargılanmakta ve 11 yıl hapis cezasına çarptırılmaktadır. Yargılanmalarının sebebi ise kamuya 1 milyon sterlin değerinde zarar vermeleridir. Bu ceza Britanya tarihinde grafiti üzerinden verilen en yüksek cezadır.

Britanya 2003 yılında Anti-Sosyal Davranış Kanunu koymuş ve grafiti için “boyama, lekeleme, yazma ve her tür tahrip” demiştir. Tag'lerden ayrıntılı duvar resimlerine kadar herşey yasadışı görülmektedir. Bu çalışmaları icra eden sanatçılar yargılanmayı ve para cezasını göze almak zorundadırlar. Fakat yasalar bazen istisnalar yaratabilmektedir. Örneğin; 2011 yılında gelecek vaad eden gerilla sanatçı “Tox” için hapis cezası istenmiş ve savcı Tox için; “Bir Banksy değil” açıklamasını yapmıştır. Bu olayın ardından Banksy Tox'u destekler nitelikte onun bir işine eklemelerde bulunmuştur. Banksy'nin müdahalesinden sonra bu iş koruma altına alınmıştır. 2013 yılında başka bir davada hakim gerilla sanatçı için “geleceğin Banksy'si” diyerek sanatçıyı hapse düşmekten kurtarmıştır. Bu sanatsal değeri ve ölçüt neye göre yapılmakta bilinmemektedir.

Belediyeler duvarlara yapılan çalışmaları vandalizm olarak görmektedir. Örneğin; Britanya bu duvar çalışmalarını silmek için yılda 1 milyar sterlin harcamaktadır. Diğer yandan, Londra Belediyesi gerilla sanatı kültürel bir strateji olarak görmektedir. Duvar çalışmaları yapan sanatçılar için onlara özel alanlar bile tahsis etmektedir. Turizm açısından bunun doğruluğunu kanıtlayan örnekler vardır. Örneğin; 2012 yılında See No Evil festivali yapılmış ve Bristol'u 50.000 kişi ziyaret etmiştir. NuArt

²⁰ Tuna Saylağ, http://www.salom.com.tr/arsiv/haber-92154-sokak_sanatinin_gucu_ozgurlugunde.html, (5 Kasım 2019)

festivali ise her sene Norveç’te yapılmakta ve turistlerin ilgisini çekmektedir. Hatta gerilla sanatçıların işlerini turistlere göstermek için para karşılığında gezi turları düzenlenmektedir.

Görsel 19: See No Evil Festivali’nden bazı sanatçıların çalışmaları, Bristol

Bazı belediyeler sokaklarda olan bu çalışmaları “vandalizm mi” yoksa “şehre bir katkısı var mı” diye ayıracak heyetler bile kurmaktadır. Bazı belediyeler ise gerilla çalışmalarını yasallaştırmaya çalışmakta ve onlara özel alanlar vermektedir.

Örneğin; Londra’da olimpiyatlar öncesinde şehirde istenmeyen duvar resimleri kapatılarak Olimpiyat Komitesi tarafından seçilen dünyanın farklı yerlerinden ünlü duvar sanatçıları çağrıldı. Bu durumları gerilla sanatın ruhuna aykırı olarak gören gerilla sanatçılar olsa da yerel yönetimler gerilla çalışmaların faydalarını anlamış durumda. Şehri markalaştırmaya yarayan bu durum gerilla çalışmaları “soylulaştırma” olarak göstermektedir.

Belediyeler dışında gerilla çalışmaların piyasada değeri ve popülaritesinin artmasını fırsat bilen insanlarda vardır. “Berlin Art Parasites’daki bir habere göre Street Art 4 Sale adlı bir oluşum

gözlerine kestirdikleri grafitileri yerlerinden söküp çalarak Facebook üzerinden satmaya başlamış. “Güvenlik” nedeniyle anonim kalmayı tercih eden bu uyanık girişimci grup, sokak sanatının kime ait olduğu sorusu üzerinden dönen tartışmaları bir adım ileri götürmüş gibi. Kendilerine göre son derece haklı olan grup yaptıklarının hırsızlık değil, aksine kamuya hizmet olarak tanımlanması gerektiğini iddia ediyor.’²¹ 2013 yılında da Banksy’nin duvardan sökülerek çalınan bir işine de yerel halk ciddi tepkiler göstermiştir. Çalınan işin bir müzayedeye çıkacağı duyulmuş İngiltere Sanat Konseyi üyeleri duruma müdahale ederek işi geri istemiştir. Nitekim işin satışı durdurulmuş fakat geri yollanmamıştır.

Türkiye’de de kamusal alanda yapılan bu projeler halkın ilgisini görmekte, gerilla sanata karşı toplumsal refleks olan “zarar verme” düşüncesini de kırmaktadır. Gerilla sanatçılarla belediyeler ortaklaşa projeler yürütmekte ve kent duvarlarına duvar resimleri yapmaktadır. Fakat bu ortaklıklar bazen çıkar amaçlı olmaya başlamakta ve projelerin gidişatı değişmektedir.

Örneğin; 2012 yılında İstanbul’da isim yapmış duvar resmi sanatçılarından bir ekip kurulmuş ve Kadıköy Belediyesi’nin desteği ile “Mural İstanbul” projesi hayata geçirilmiştir. Dünyanın farklı yerlerinden birçok duvar resmi sanatçısı davet edilmiş ve Kadıköy’de onlara özel duvarlar ayrılmıştır. Ancak 2019 yılında 8.’si düzenlenecek olan festivalde Kadıköy Belediyesi, projeyi meydana getiren sanatçıları proje dışında bırakmış ve duvarlara yapılacak olan resimleri halk oylamasıyla seçmiştir. Bu duruma tepki gösteren “Muralist” ekibi ise şu açıklamaları yapmıştır:

“Kadıköy Belediyesi tarafından planlanan festivalin, bizim ve Mural İstanbul’un bu zamana kadar ağırladığı birçok sanatçının emeğinin göz ardı edilmesiyle kurgulandığını görüyoruz. Gerçekleşecek sanat tahribatı ve haksızlığa karşı ortak bir çözüm üretebilmek dileğiyle Kadıköy Belediyesi’yle birçok kez görüşme talebimiz oldu. Ancak yapıcı tutumumuzun aynı şekilde dönüş almadığını sizlerle üzülmekle paylaşıyoruz. Kadıköy Belediyesi’ni sokak sanatı ve sanatçılara karşı gösterdiği bu tutumdan dolayı şiddetle kınıyor, bu süreçte emeğin ve etiğin yanında olan herkesin desteğini bekliyoruz. Sokaklarbizimdir!”²²

²¹ Berlin’de Sokak Sanatı Satılığa Çıktı, <https://www.e-skop.com/skopbulten/berlinde-sokak-sanati-satiliga-cikti/1311> (2 Mart 2019)

²² Sanatatak, <http://www.sanatatak.com/view/mural-istanbulun-kadikoy-belediyesi-isyani>, (6 Kasım 2019)

4. GERİLLA SANATÇI ÖRNEKLERİ VE GERİLLA SANAT PROJELERİ

4.1 Banksy

Banksy'nin sanat dünyasına girişı 1990'lara rastlamaktadır. İlk başlarda sadece Bristol şehrinde tanınan Banksy zamanla bütün Birleşik Krallık'ta tanınmaya başlamış bir gerilla sanatçıdır. Banksy şablon tekniğı ile ün salan bir sanatçı olsa da geçmişine bakıldığında, ilk olarak grafiti çalışmaları yapmaktaydı. Beklediğı etkiyi yaratamadığı için zamanla geleneksel grafitiden kopup şablon tekniğine geçmiştir.

Kimliğı günümüzde de hala bilinmeyen Banksy, İngiltere'den Batı Şeria'ya kadar dünyanın birçok yerinde yaptığı duvar resimleri ve interaktif çalışmalarıyla bilinmektedir. Çoğu çalışmasında toplumsal, politik meseleleri kara mizahla birleştirmiştir. Trajik veya şiddet görsellerine mutlu imgeler ekleyerek karşıt kavramları kendi içerisinde kullanmaktadır. Amerika'daki çalışmaları ise, Amerikan rüyasının ve Amerikan toplumunun başarısızlığının yanı sıra ABD'nin ülkenin geri kalanıyla olan ilişkisinin eleştirisi üzerinedir. Şablondan enstalasyona, heykelden videoya kadar birçok sanat disiplininin ya da tekniğinin ayırıcı vurgularını kullanarak ele aldığı konu, mekân ve bellek ile kendi kavramını yaratmayı başarmış bir sanatçıdır. Kitlelere mesajını ulaştırırken birçok farklı kamusal alan kullanmıştır.

En çok bilinen işlerinden birisi Flower Chucker (Çiçek Fırlatan Protestocu), günümüzde şiddet karşıtlığının popüler bir simgesi olmuştur. 1960 yıllarında çıkan kampüs ayaklanmalarını temsilen bu duvar resmini yapmıştır. Yüzü bandanalı bir protestocunun elinde molotof yerine çiçek demeti görülmektedir. Çiçek, barışı temsil ederek, çatışmaların şiddet yerine barışçıl yollarla gerçekleşebileceğini vurgulamaktadır.

2004'te ise İngiltere'de popüler bir barın dış duvarına öpüşen iki eşcinsel polis çizerek polisin sert tavırlarına ve otoriteye göndermede bulunmuştur. Polis imgesini kullanarak, sistemle ve kapitalist toplumun yasal düzenlemecileriyle alay etmiştir.

Görsel 20: Banksy, *Kissing Coppers*, İngiltere, 2004

Görsel 21: Banksy, *Flower Chucker*, Filistin, 2005

İlk dönemlerinde şiddet ve otorite gibi konuları ele alan Banksy'nin işlediği diğer konulardan birisi de savaştır. 2005 yılında İsrail-Filistin çatışmasına dikkat çekmek ve protesto etmek için Ortadoğu'ya gitmiş ve bu iki bölgeyi ayıran duvara 'Tatil Enstantaneleri' adıyla dokuz adet resim yapmıştır.

Görsel 22: Banksy, *Tatil Enstantaneleri*, Gazze, 2005

Banksy kamusal alanlarda yeniden üretime dayalı postmodern sanatın dilini de kullanmıştır. Bir sanatsal formun üzerine eklemeler yaparak veya ona müdahalelerde bulunarak yeni bir sanatsal form üretmek, içinde bulunduğumuz çağda toplumsal ve tarihsel zemin arasındaki noksanlığı da dikkat çekmektedir. Buna örnek olarak 2001 yılında Banksy Mona Lisa'nın omzuna roketatar, 2003 yılında ise Londra'da Rodin'in Düşünen Adam Heykeli'nin kafasına trafik konisi eklemiştir. Banksy yaptığı bu çalışmalarla ilgili şöyle bir açıklama yapmıştır: “Şehir merkezinde bulunan ve her gün yanından geçtiğiniz halde hiç fark etmediğiniz bir heykel olsun. Ne zamanki birisi onun kafasına bir trafik konisi geçirir ve kendi sanat eserine imza atar, işte o zaman ortaya fark edilebilecek bir eser çıkar.”²³

²³ Serkan Mutlu, “Banksy: Kentleri spreyle boyayla değiştiren adam”, <http://www.mimdap.org/?p=8396>, Erişim Tarihi: 8 Ocak 2019

Görsel 23: Banksy'nin Düşünen Adam Heykeli'ne müdahalesi, 2003

Banksy'nin en sıradışı projelerinden birisi de Dismaland'dır. Banksy tarafından tasarlanan bu mekanda Disneyland gibi eğlence mekanlarına distopik bir yaklaşımla yeni bir eğlence parkı kurulmuştur. İngiltere'de terkedilmiş bir alana kurulan Dismaland Damien Hirst, Jenny Holzer, Jimmy Cauty ve Banksy'nin de içinde bulunduğu 46 sanatçının farklı ve ürpertici işleriyle oluşmuştur.

Görsel 24: Banksy, *Dismaland*, 2015

Banksy günümüzde tanınan en ünlü gerilla sanatçı diyebiliriz. Medyada popülerliği arttıkça galeriler ve insanlar Banksy'nin işlerini duvardan söküp yüzbinlerce pounda satmaya başlamıştır. Web sitesinden yaptığı açıklamada işlerin kendisine ait olmadığını ve satışlarla ilgisi olmadığını açıklamıştır. Aslında bu durum Banksy'nin eleştirdiği sanat dünyasındaki kapitalizmin her şeyi kendine mal etme durumunu da göz önüne çıkarmaktadır.

Banksy'nin dikkat çeken bir gerilla sanatçı olmasına verilecek en güzel örneklerden birisi ise; Banksy'e ait olan “Kırmızı Balonlu Kız” tablosudur. “Kendini imha eden tablo” olarak hafızalarda yer eden bu tablo bir müzayede esnasında çerçeve içindeki işin kendisini yok etmesiyle gündeme gelmiştir. Eser açık artırmada 1,3 milyon dolara satıldığı onaylandıktan sonra çerçevenin arkasına gizlenmiş olan mekanizmanın devreye girmesiyle imha işlemine başlamış fakat imha işlemi yarısına geldiğinde mekanizma durmuştur. Banksy olayın ardından Youtube hesabında, daha önce provası yapılan imha olayını paylaşmış ve “...tablonun tamamen öğütülmesi gerekiyordu” açıklamasını yapmıştır. Eser yarısına kadar yırtılmasına rağmen satışı gerçekleşmiştir. Bu olaylar sonrasında eserin

ismi “Çöpteki Aşk” olarak değiştirilmiştir. İşi satın alan koleksiyoner ise işin artık daha da değerlendiğini vurgulamıştır.

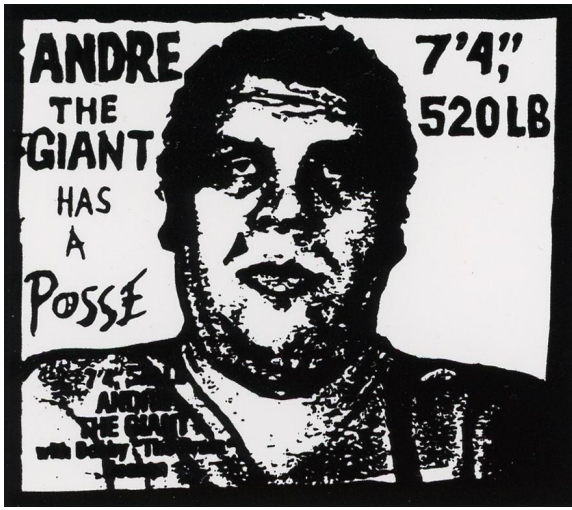
Görsel 25: Banksy, ‘Kırmızı Balonlu Kız’ tablosunun imha anı, 2018

4.2 Shepard Fairey (Obey Giant)

1970 yılında Güney Carolina’da doğan sanatçı Rhode Island School of Design’da okuduğu yıllarda çıkartmalara merak sarmıştır. Fairey okulda bir arkadaşına şablon tekniğini anlatırken örnek olarak Meksikalı güreşçi André The Giant’ı kullanır. Fairey daha sonra André The Giant’ı poster ve çıkartma haline getirerek tüm şehirde kullanmaya başlar. İlk başlarda bir anlam ifadesi taşımayan bu posterlerden herkes ne olduğunu bilmeden bahsetmeye başlar. İnsanların verdiği bu tepkilerle birlikte Fairey eğlencesine yaptığı bu posterlerin aslında psikolojik bir deneye dönüştüğünü farkeder. Hatta yahudi bir arkadaşının ailesi dükkanlarına yapıştırılan bu çıkartmaların bir örgüte ait olduğunu düşünerek polise şikayette bulunur. Bu ve benzeri olaylara şahit olan Fairey bir anlam ifade etmeyen

bu çıkartmaların insanların korkularını, komplekslerini ve düşüncelerini ortaya çıkardığını görür. Zamanla André The Giant projesi kendi başına bir sanat hareketine dönüşür.

Proje hızla yayılınca Fairey ikinci bir müdahalede bulunur. OBEY (İtaat Et) kelimesini posterlerine eklemeye başlar. “They Live” isimli korku filminde bir sahneden etkilenerek bu kelimeleri alarak çalışmalarına dahil eder. Bu sözcüğü seçerken insanların sistemden sürekli şikayet ederken aynı zamanda itaatkar olmaları fikrinden yola çıkar.

Görsel 26: Shepard Fairey, Andre The Giant görseli(solda), OBEY posterlerini yapıştırırken(sağda)

Fairey birçok kampanya ve projelere imza atarak günümüzde Banksy’le birlikte en çok anılan sanatçıdır. Eylemlerini ilk başlarda gerilla sanatçı olarak gerçekleştiren Fairey, zamanla gerilla kimliğini kaybetmiş ve sanat piyasasına dahil olmuştur. Yapıştırılmalarını ve şablonlarını dünyanın her yerinde görmek mümkündür.

Görsel 27: Shepard Fairey, Earth Justice, Kanada 2019

4.3 Blek Le Rat

1980’lerde Paris’te duvarlara uyguladığı çalışmalarla stencil tekniğinin öncüsü olmuştur. New York’a yaptığı bir gezi sırasında sokaklara yapılan çalışmalarını görmüş ve bu çalışmalarını kendi üslubuyla yorumlayarak Paris sokaklarına taşımıştır. Koşturan fare figürleriyle meşhur olan sanatçı kısa sürede dönemin diğer sanatçıları da ilham kaynağı olmuştur.

Fransa’da sokak sanatının öncüsü olarak görülen Blek Le Rat Avrupa’yı ve New York’u da dolaşarak herkesin görebileceği yerdeki duvarlara kendi yarattığı farelerini resmetmiştir. Blek Le Rat’ın kendine has stencil tekniği başta Banksy olmak üzere birçok sanatçıya ilham vermiştir. Banksy’de verdiği bir röportajda bu durumu doğrulamıştır.

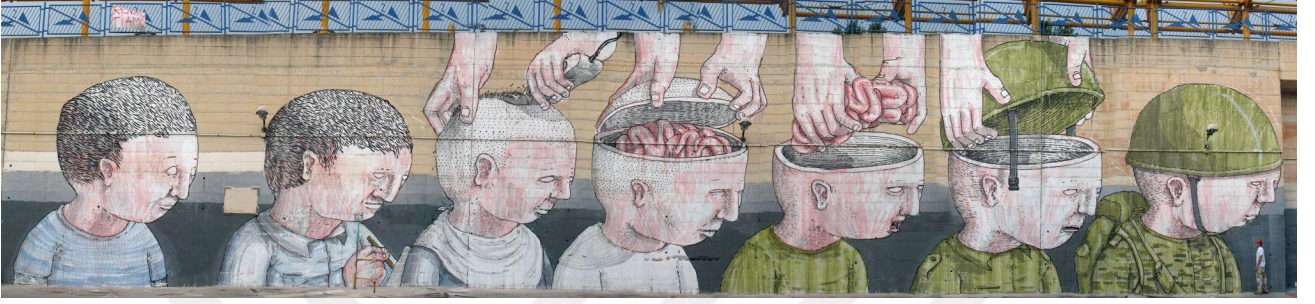
Görsel 28: Blek Le Rat, Couple de danseurs, 1986

Görsel 29: Blek Le Rat, ünlü fare şablonlarından örnek çalışması

4.4 Blu

Blu, İtalya'nın en popüler gerilla sanatçılarından birisidir ve gerçek kimliği bilinmemektedir. 1999 yılından beri duvarlara aktif olarak resimler yapmaktadır.

Görsel 30: Blu, Mural çalışması, 2011

Blu duvar resimleri dışında gösterdiği tepkilerle de dikkat çeken bir sanatçıdır. 2016 yılında Bologna sokaklarına yaptığı bütün duvar resimlerini gri boyayla kaplamıştır. Gerekçesi ise; Bologna Tarih Müzesi'nde "Street Art: Banksy & Co." isimli bir sergi gerçekleşecek olması ve bu sergi için aralarında Blu'nun da bulunduğu 250 eserden bazılarının sanatçı izni olmadan yerlerinden sökülmesidir. Blu bu olay ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: *"Street Art. Banksy&Co sergisi, savaşılmaması gereken bir kent algısı sembolüdür. Bu algı, özel koleksiyonculuğa ve yaratıcılığın birkaç kişinin çıkarına dönüştürülmesine dayanır."*²⁴

²⁴ Pınar Övgü, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160313_italyan_banksy, Erişim Tarihi: 9 Temmuz 2019

Görsel 31: Blu, Bologna sokaklarına yaptığı işleri sökerken, 2016

4.5 Black Hand

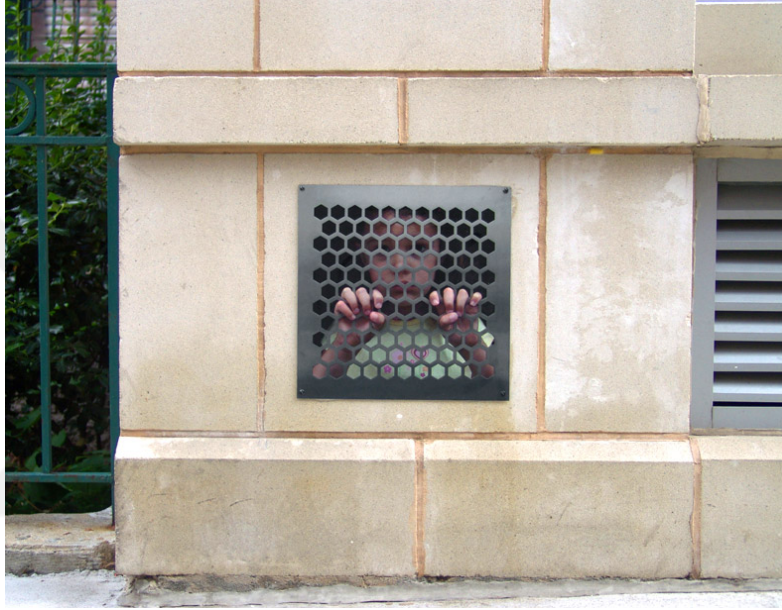
Black Hand İran’da kimliği bilinmemekle birlikte, toplumsal ve politik duvar resimleriyle tanınmaktadır. Yaptığı çalışmalardan birisi İran’da stadyuma kadınların girmesinin yasaklanması üzerine, İran forması giyen bir kadının, bulaşık eldivenleri giymiş bir şekilde bulaşık deterjanını kupa gibi kaldırmasıdır. Hükümet daha sonra bu çalışmayı boyamıştır.

Görsel 32: Black Hand, İranlı Kadın çalışması ve hükümetin müdahalesi, 2014

4.6 Dan Witz

New York merkezli sanatçı 1970’lerin sonundan beri aktif olarak işler yapmaktadır ve gerilla sanatın öncülerinden biridir. Punk kültürünü işlerine yansıtan Wiltz’e göre Brooklyn’deki birçok mahalle daha lüks yapılar yapılması için yıkıma uğratılmıştır. Wiltz bu duruma tepki çekmek için binaların duvarlarına tutsaklığı temsil eden çalışmalarını yerleştirmektedir.

Görsel 33: Dan Witz, Actual Victims, Washington, 2015

4.7 Indecline

2001 yılında ABD’de faaliyet göstermeye başlayan gerilla sanatçı kolektifidir. 2016 yılında Trump’ın seçim kampanyası sırasında bir çok eylemde bulunmuşlardır. Bu eylemlerden birisi, ABD seçimleri yaklaşırken bazı şehirlere çıplak Trump heykelleri koymaları, bir diğeri ise New Jersey’deki golf sahasına gece geç saatlerde girerek sahaya 6 adet mezar kazıp, mezarlığa da “Trump Mezarlığı” ismini vermeleridir. Bu mezar taşlarının her biri Trump göreve geldikten sonra ölen değerler üzerinden eleştirel yazılar taşımaktadır.

Görsel 34: Indecline, Trump Mezarlığı, 2016

‘Indecline, son gerilla eylemini 21 Haziran’da gerçekleştirdi: California’da bir otoyolda çöp toplama şirketi ilanının bulunduğu dev bir reklam panosundaki sloganı değiştirdiler. Değiştirilen slogan, ABD Göçmen ve Gümrük Muhafaza dairesinin (ICE) göçmen çocukları ailelerinden ayırma uygulamasına göndermede bulunuyordu. İlanda, Munch’ün Çıglık tablosundaki figürünkine benzer bir yüz ifadesiyle poz vermiş bir çocuğun fotoğrafının yanında "Çöpü Yok Ediyoruz" yazıyordu; grubun müdahalesinden sonra çocuğun fotoğrafının yanında "Çocukları Yok Ediyoruz" yazılıydı.’’²⁵

²⁵ Trump Halkın Mahkemesinde Yargılanıyor, <http://www.e-skop.com/skopbulten/trump-halkin-mahkemesinde-yargilaniyor/3845>, Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2019

Görsel 35: Indecline, Çocukları Yok Ediyoruz, 2018

4.8 Brandalism

Brandalism çoğu farklı ülkeden 28 sanatçının bir araya gelmesiyle oluşan İngiltere'deki reklam panolarına müdahalelerde bulunmasıyla doğan bir harekettir. Reklam endüstrisinin kapladığı alanları geri kazanmayı hedefleyen ve şu ana kadar İngiltere'de yapılan en geniş kapsamlı projedir. Brandalism; "Brand"ın İngilizce'deki anlamıyla "marka" anlamına gelmesi ve "Vandalizm" kelimesinin birlikte kullanımıyla türetilmiştir.

Görsel 36: Anonim, Brandalism örneği, 2018

Bu hareket zamanla başka ülkelere de yayılmış ve 2015’de İklim Zirvesi’ne ev sahipliği yapan Paris’te kendini göstermiştir. ‘‘Birleşik Krallık kökenli gerilla sanat topluluğu Brandalism ise sponsor firmaları ve iklim değişikliği konusunda elle tutulur adımlar atmayan dünya liderlerini odağına alan bir kampanyayla olup biteni tüm Paris sokaklarında sergileyen bir kampanyaya imza attı. Topluluğun tasarladığı 600 adet sahte reklam afişi şehrin dört bir yanındaki billboard’larda sergilendi. Bu afişlerin en dikkat çekici olanı ‘Yakalandığımız için üzgünüz’ sloganı taşıyan sahte Volkswagen afişi.’’²⁶

Görsel 37: Anonim, “Yakalandığımız için üzgünüz”, 2015

²⁶ Deniz Aytekin, Volkswagen Paris’e damgasını vurdu: ‘Yakalandığımız için üzgünüz’, <https://www.yesilist.com/volkswagen-parise-damgasini-vurdu-yakalandigimiz-icin-uzgunuz/>, Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2019

4.9. Mark Jenkins

Mark Jenkins hazırladığı heykellerini Amerika'nın bazı şehirlerinde enstalasyon haline getiren bir sanatçıdır. Birebir insan ölçülerinde çalışan sanatçının heykelleri ilk bakışta gerçekçi görünüşlerinden dolayı insanda ürperti ve korku yaratmaktadır. Sanatçının son çalışmalarından birisi olan "Embed" isimli gerilla enstalasyon serisi dikkat çekmektedir.

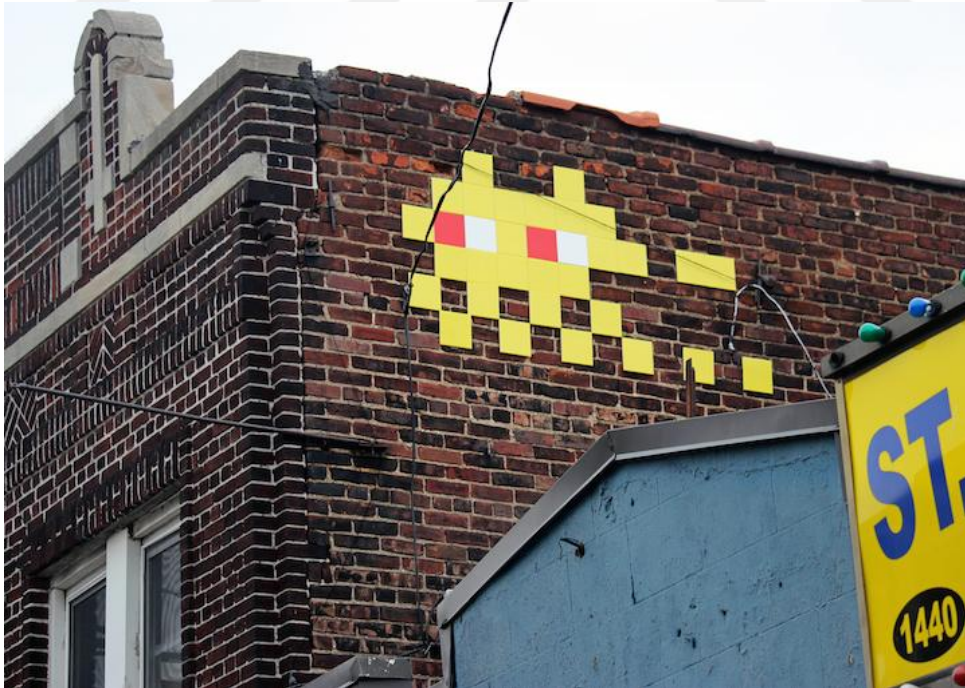
Görsel 38: Mark Jenkins, Embed Serisi, 2006

4.10 Space Invader

Kamu alanlarına yaptığı müdahalelerle bilinen Invader, piksel şeklinde yaptığı işlerle ün salmış bir sanatçıdır. Seramik mozaiklerle yarattığı karakterler onun tasviriyle bilgisayar oyunlarının sanal dünyasını gerçek dünyaya taşımaktadır. Hatta yaptığı işlerde şehri bir bilgisayar oyunu haritası olarak kullanmakta ve yaptığı işleri de birer virüs olarak görüp şehre yaymaktadır. Sokağa uyguladığı çoğu işi çalınsa da zaten yaptığı her işin bedava olduğunu söylemektedir. İlk dönemlerinde eylemlerini gerilla olarak sürdüren Invader'ın çalışmalarını günümüzde galerilerde görmek mümkündür.

Görsel 39: Space Invader, Pink Invasion, Fransa, 2016

Görsel 40: Space Invader, In Crown Heights, New York, 2015

4.11 Kamusal Sanat Laboratuvarı

Kamusal Sanat Laboratuvarı; "kamusal" olan her yerde kendini gösterebilen ve grup üyelerinin çoğunluğu sanatçılardan oluşan, ama grupta avukat ve gazeteci gibi farklı mesleklerden kişilerin de katılmasıyla biraraya gelen “eylem grubu”dur.

Hiyerarşik bir yapıya sahip olmayan bu grup, farklı disiplinlerden birçok insanın katılımına açık bir yapıdadır. Ezgi Bakçay, Nilay Vardar’ın kendisiyle yapmış olduğu röportajında “sizi kışkırtan ne?” sorusu üzerine grubun nasıl meydana geldiğini şöyle açıklıyor:

“İnsanlık Anıtı’nın yıkılması sırasında sanatçıların savunmasızlığı, örgütsüzlüğü diğer yandan da sanat alanının siyaset alanından kopukluğu bizi kışkırttı. Sanatçılar toplumsal hayattan uzak, bu tip sorumluluk istemeyen, daha bireysel, bencil bir hayat süren tipler üzerinden tanımlanıyor. Bize göre ne yaratıcılık ne de sanat alanı böyle bir toplumsal duyarsızlıkla yaftalanabilirdi. O yüzden bu işin temel düşüncesi sanatçıların siyasetteki etkisizliğine dair üretilmiş olan o algıyı ortadan kaldırarak sanatçılara da siyasette bir şeyler üretebilecek alanı açmaktı.”²⁷

Görsel 41: Kamusal Sanat Laboratuvarı, Şekerbank Protestosu, 2012

²⁷ Nilay Vardar, **Sanat İktidarı Memnun Etmez**, <http://m.bianet.org/bianet/sanat/141455-sanat-iktidari-memnun-etmez>, Erişim Tarihi: 14 Ağustos 2019

4.12 İskender Giray

Kadıköy’de atölyesinde işlerini üreten sanatçının çalışmaları “kamu” ile diyalog halindedir. Giray’ın “gerilla heykelleri” kurduğu bu ilişkiden dolayı bugün bile yerini korumaktadır. Sokakta kuru bir ağaç köküne bakan heykel çalışması “Ağaca Ağıt” ilk işlerindendir. “Ayrışma” heykeli ise bu coğrafyada yaşayan insanların birbirinden farklılık göstermesi üzerine oluşan durum üzerinedir.

Görsel 42: İskender Giray, Ayrışma, İstanbul, 2015

4.13 Blockfactory

2000 yılında birkaç kişiden oluşan Ankara’da kurulmuş bir gruptur. Bu grup çoğunlukla sticker ve şablon tekniğiyle işler üretmektedir. Grupta ortaklaşa yapılan işler dışında bireysel işlerde yapılmaktadır. Blockfactory Ankara’nın bürokratik şehir yapısına, kamusal binaların sıklığına ve kuralcı şehir yapısına göndermelerde bulunmaktadır.

Görsel 43: Blockfactory, Ankara, 2007

5. SONUÇ

Gerilla sanat görüldüğü üzere alt kültürlerden doğan grafiti sayesinde ortaya çıkmış, kendi ifade biçimini oluşturmuş; doğası gereği eleştirel, yapıcı ve yıkıcı olma özelliklerini kullanmıştır. İlk başlarda sert bulunan gerilla sanatın şehre zarar veren tavrı zamanla daha da yumuşamış, mizahi boyutlara kadar varmıştır.

Sanatın muhalif tavrını kendi yöntemleriyle kullanan gerilla sanat içinde bulunduğu toplumsal dönemi yansıtmaktadır. Gerilla sanat, kurumların baskısına ve kısıtlamalarına rağmen çeşitli şekillerde ortaya çıkmış ve varolabildiğini kanıtlamış, yaptığı eleştirel ve yapıcı tavırla sokaklardan kurumlara kadar birçok yeni öneri getirmiştir. Gerilla sanat eylemleri günümüzde, ilk dönemlerine göre daha iyi verim alınabilecek ve dikkat çekilebilecek alanlara uygulanmaktadır.

Gerilla sanatın sanat galerilerine ve müzelere alternatif bir yapı olarak ortaya çıktığı görülmektedir. İlk başlarda sanatın problemlerinden biri olan ‘metalaşma’ya karşı direnç gösteren gerilla sanat, zamanla sanat simsarlarının ve büyük kurumların prestij politikalarının hedefi haline gelmiştir. Sanat tarihine bakıldığında daha önce de sisteme karşı çıkan pop art, sürrealizm, dadaizm gibi sanat akımları olmuştur. Hatta günümüz güncel sanatını oluşturan ilk avangardlar sanatın kurumsallaşmasına karşı başkaldırıda bulunmuş, fakat sanat piyasası tarafından eserleri müzelerde sergilenerek başarısızlığa uğratılmıştır. Günümüzde gerilla sanat için de aynı durum yaşanmaktadır. Banksy’nin Tate Britain Müzesine gerilla yöntemle yaptığı işin müze yönetimi tarafından müzenin koleksiyonuna alınması buna iyi bir örnektir.

Gerilla sanatçıların sanat kurumları ile ilişkilerine bakıldığında, bazı sanatçıların seçici davrandıkları ya da ilişki kurmayı reddettikleri görülmektedir. Bazı gerilla sanatçıları, gerilla çalışmalarının müzeler ve galerilerde yer almasını sorgulamakta ve bu durumun gerilla sanatın direnişçi doğasını bozarak başka bir şeye dönüştüğünü düşünmektedir. Bununla birlikte bazı gerilla sanatçıları da, galeri ve müzelerle işbirliği içinde olmanın yaratacağı avantajları değerlendirmek istemektedirler.

Küresel sermaye ile birlikte kentler güzelleştirilmekte ve yeni amaçlara hizmet etmektedir. Kentin sanatsal yaratıcılıkla birlikte pazarlanması kolay hale gelmektedir. Soylulaşma, sosyal değişim, kentsel politika ve ulusal kültürlerle ilgili eleştirilerde bulunan Feargus O’Sullivan’ın da tarif ettiği gibi “sanatla göz boyama” yaratıcı endüstrilerin dikkatini çekmektedir. Son yıllarda devlet kurumları

da gerilla sanata ilgi göstermeye başlamıştır. Çeşitli etkinlikler için gerilla sanatçılarla anlaşmalı işler yapılmaktadır. Fakat belediyelerin bu ilgisi üstü kapalı bir şekilde kamusal alanlara yapılan boyamaların ve müdahalelerin önüne geçmek içindir. Kurum ve kuruluşlar bu ilginin ardında gerilla sanatın direnişçi ve asi doğasına olan baskıyı da beraberinde getirmektedir. Gerilla sanat belediyelerin şaibeli kentsel dönüşüm projelerine hizmet etmeye başlamıştır.

Gerilla sanatçıların kurumlarla işbirliğini kabul etmesindeki en büyük etken ekonomik getiridir. Günümüzde gerilla sanat yöntemlerinden biri olan duvar resmine bakıldığında popüler olduğu görülmektedir. Gerilla sanatçıları açısından bu popülerite kişisel reklam aracına dönmekte ve üzerinden prim yapılan bir hale gelmektedir. Ekonomik getiri ve reklam aracına dönüşen gerilla sanat özünden ve anlamından kopmakta, bir ürün haline gelmektedir. Bu durum sanatçı açısından ahlaki bir ikilem ortaya çıkarmaktadır.

Gerilla sanatın günümüzde geldiği konuma bakılacak olursa tüketim toplumunun içinde yok olduğu görülmektedir. Neredeyse tamamı diyebileceğimiz sayıda gerilla sanatçı müze, galeri ve büyük reklam şirketleriyle iş birliğini kabul etmektedir. Baudrillard'ın dediği gibi; *‘Bugün her şey kendisini göstermek istiyor. Teknik, endüstriyel, medyatik nesneler, her türden yapıntı, ifade etmek, görülmek, okunmak, kaydedilmek, fotoğraflanmak istiyor.’*²⁸ Ekonomik kazanç, popülerlik ve daha geniş kitlelere ulaşma imkanı sağlayan sanat ortamına giren ‘Gerilla sanatçı’, ‘Gerilla sanatçısı’ kimliğini kaybetmektedir. Çünkü; *‘Maddi mallar gibi sanat da piyasanın taleplerini karşılamak için durmadan kendini işliyor.’*²⁹ Bütün bu değişim sürecine bakıldığında, önceden yadsınan gerilla sanat bugün egemen kültür tarafından tüketilmekte ve içi boşaltılmaktadır.

Bir zamanlar gençliğin isyanı ve ifade biçimi olan gerilla sanatın yasallaşmak gibi bir derdi yoktu, tam tersine yasal düzene karşıydı. Artık gerilla sanatın resimsel dilini, kültürünü anlamak ve görmek için sokaklara değil, müzeye gitmek yeterlidir.

Peki bütün bu sanat ortamı ve piyasasındaki metalaşma dışında, gerilla sanatın direnç göstermesi hala olanaklı mıdır?

Kontrol dışı ve anonim bir süreç içinde üretilen gerilla sanat bir direnç aracı olarak farklı biçimlerde var olmanın yollarını bulacaktır. Yapılan her gerilla sanat çalışması hem toplumsal alanlarda hem de

²⁸ Jean Baudrillard **Sanat Komplosu**, 5. Baskı, İletişim Yayınları, Elçin Gen-Işık Ergüden (çev.), 2014, s.39.

²⁹ a.g.e, s.21.

sanat piyasasında küçük ölçekli de olsa değişimlere yol açmaktadır. Eleştirel bir formu benimseyen ve kural tanımayan gerilla sanatçılar özgürleşme alanları yaratmak için var olacaktır. Gerilla sanat yapısı gereği her zaman umut vaat edecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Arıklı, Ercan, **Devrimler ve Kültür Tarihi Ansiklopedisi**, İstanbul: Gelişim Basım ve Yayın, 1975

Oğuzhan, Özlem, **Medya ve Kültür, ‘Duvarın Ötesi ve Berisi: Kamusal Alanın Neredeliğine İlişkin Bir Araştırma’**, Der. Nurçay Türkoğlu, Sevilen Toprak Alayoğlu, Urban Kitap, İstanbul, 2009

Marcus, Greil, **‘Ruj Lekesi Yirminci Yüzyılın Gizli Tarihi’**, (çev.) Gürol Koca, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999

Ellsworth, Will -Jones, **Banksy: Duvarın Ardındaki Adam**, (çev.) Esra Ermert , Hayalperest Yayınevi, İstanbul, 2015

Baudrillard, Jean, **‘Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm’**, Çev. Oğuz Adanır, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002

Cooper, Martha ve Henry Chalfant, **Subway Art**, London: Thames & Hudson Ltd, 2009

Gavin Ambrose ve Paul Harris, **Görsel Grafik Tasarım Sözlüğü**, Çev. Bilge Barhana, İstanbul: Literatür Yayınları, 1.Basım, 2010

Satıcı, Ferhat Kamil, **Şablonla Boyama/Stencil**, Underground Poetix, 2010

Clark, Toby, **Sanat ve Propaganda: Kitle Kültürü Çağında Politik İmge**, Esin Hoşsucu (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017

Hugges, Melissa, **Street Art And Graffiti Art: Developing An Understanding**, Georgia State University, Art And Design Theses, 2009

İnternet Kaynakları

Artun, Ali, <http://www.aliartun.com/yazilar/sanat-piyasasi-ve-galerilerin-orgutlenmesi/> (13 Haziran 2018)

Artun, Ali, **Sanat Galerisinin Sonu**, http://www.e-skop.com/skopbulten/sanat-galerisinin-sonu/3477#_ednref2 (13 Haziran 2018)

Artun, Ali, **Sanatın Müzayedeleştirilmesi**, <http://www.aliartun.com/yazilar/sanatin-muzayedelestirilmesi/> (15 Haziran 2018)

Aytekin, Deniz, **Volkswagen Paris’e damgasını vurdu: ‘Yakalandığımız için üzgünüz’**, <https://www.yesilist.com/volkswagen-parise-damgasini-vurdu-yakalandigimiz-icin-uzgunuz/> (1 Ağustos 2019)

Natalie Stanchfield, **“The Bombing of Babylon: Graffiti In Japan”**, <http://www.graffiti.org/faq/stanchfield.html> (28.06.2019)

The Guardian, **Graffiti in the death strip: the Berlin wall's first street artist tells his story**, <https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2014/apr/03/thierry-noirgraffiti-berlin-wall>, (2 Kasım 2017)

Yücel, Derya, **Yeni Medya Sanatı**, https://www.academia.edu/9099350/Yeni_Medya_Sanati, (13 Ağustos 2019)

Mutlu, Serkan, **“Banksy: Kentleri spreyle boyayla değiştiren adam”**, <http://www.mimdap.org/?p=8396>, (8 Ocak 2019)

Övgü, Pınar, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/03/160313_italyan_banksy, (9 Temmuz 2019)

Trump Halkın Mahkemesinde Yargılanıyor, <http://www.e-skop.com/skopbulten/trump-halkin-mahkemesinde-yargilaniyor/3845>, (2 Ağustos 2019)

Vardar, Nilay, **Sanat İktidarı Memnun Etmez**, <http://m.bianet.org/bianet/sanat/141455-sanat-iktidari-memnun-etmez>, (14 Ağustos 2019)

Selcuk, Seniha ve Evren, **Sanatın Piyasası ve Sanatçı**, <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1501774893.pdf> (24 Haziran 2018)

Fraser, Andrea, <https://www.e-skop.com/skopbulten/kurumlarin-elestirisinden-elestiri-kurumuna/2926>, (10 Ağustos 2019)

Berlin'de Sokak Sanatı Satılığa Çıktı, <https://www.e-skop.com/skopbulten/berlinde-sokak-sanati-satiliga-cikti/1311> (2 Mart 2019)

Diğer Kaynaklar

Cansız, Osman Samet, **Sokak Sanatının Kent Kimliği Üzerine Etkileri**, Ege Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2012

Çakırkaya, Sena, **Çağdaş Sanatta Kurumsal Eleştiri ve Türkiye'deki Tartışmaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010

İnal, İlham Gaye, **Graffiti Sanatının Belgesel Yansımaları “Duvarın Sesi”**, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 201

Görsel Kaynakça

Görsel 1: <https://medium.com/@FrankieDiego/someone-has-translated-pompeii-graffiti-and-its-awesome-a9979f3e9eef>

Görsel 2: <https://www.spraydaily.com/t/jester/>

Görsel 3: <https://www.theguardian.com/artanddesign/jonathanjonesblog/2014/apr/03/thierry-noir-graffiti-artist-berlin-wall>

Görsel 4: <http://www.johnfekner.com/>

Görsel 5: <http://hongkongthrumyeyes.com/2016/10/30/obey-street-art/>

Görsel 6: <https://sticker.satu.site/stickers-graffiti-definition/>

Görsel 7: <http://r40jouhou.info/Strip-Traffic-Street-Sign-Sticker-ed1754/>

Görsel 8: <https://news.artnet.com/art-world/wall-streets-bronze-bull-celebrates-25th-anniversary-198768>

Görsel 9: <http://www.biancoshock.com>

Görsel 10: <https://www.thedailybeast.com/when-nelson-rockefeller-killed-diego-riveras-communist-mural>

Görsel 11: <https://bigumigu.com/haber/mural-istanbul-ile-yapilan-sariyer-in-yeni-duvar-resimleri/>

Görsel 12: <https://mocomuseum.com/stories/kissing-coppers/>

Görsel 13: <https://whitecubeeffect.wordpress.com/2012/03/11/108/>

Görsel 14: <https://www.tate.org.uk/research/publications/tate-papers/22/duchamp-childhood-work-and-play-the-vernissage-for-first-papers-of-surrealism-new-york-1942>

Görsel 15: <http://www.bbc.co.uk/newsround/48431254>

Görsel 16: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2017/may/19/jean-michel-basquiat-us-art-record-85m-sale>

Görsel 17: <https://collection.cooperhewitt.org/objects/18673541/>

Görsel 18: <https://www.thetimes.co.uk/article/mystery-of-banksy-and-his-vanishing-undercover-art-jl22vcjk7>

Görsel 19: https://www.huffpost.com/entry/see-no-evil-in-bristol-br_b_1838119?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xlMnNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAADzzhKUkmSkodvMpPQyaVqJayx_sLyMmt59z9L0_2_sc6CnlXhHu3ZmktShL52VtCCrBFewICg2hKguKKEYnPDvFGCEAI-psLLsaWio81Z6On4m0g6bFCM8-0acG8F224fBGpnGtX1cOzI1TQK6gDrSZy8mqk9BfUPcd15uON2Sf

Görsel 20: <https://mocomuseum.com/stories/kissing-coppers/>

Görsel 21: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-32139657>

Görsel 22: <http://tr.timesofturkey.com/foto-galeri/banksy-bu-kez-gazzede-cizdi.html>

Görsel 23: <https://www.businessinsider.com/banksy-art-2014-10#in-this-foray-into-sculpture-in-2004-banksy-parodies-rodins-the-thinker-statue-and-turns-it-into-commentary-on-binge-drinking-and-public-displays-of-indecency-things-some-would-call-the-opposite-of-thinking-7>

Görsel 24: <https://www.thisiscolossal.com/2015/08/dismaland/>

Görsel 25: <https://www.instagram.com/p/Bokt2sEhlsu/>

Görsel 26: <http://peopleshistoryarchive.org/content/andre-giant-has-posse>

Görsel 27: <https://obeygiant.com/>

Görsel 28: <https://www.wikiart.org/en/blek-le-rat>

Görsel 29: <https://www.brooklynstreetart.com/2019/01/16/blek-le-rat-tours-the-south/>

Görsel 30: <https://www.blublu.org/sito/walls/2011/004.html>

Görsel 31: <https://news.artnet.com/art-world/blu-destroys-bologna-street-art-448658>

Görsel 32: <https://designobserver.com/feature/black-hand-iranian-banksy/38536>

Görsel 33: <http://harwoodart.blogspot.com/2012/11/dan-witz-brooklyn-street-artist.html>

Görsel 34: <https://hypebeast.com/2018/1/indecline-donald-trump-cemetery-grave-new-world>

Görsel 35: <https://evilleeye.com/in-the-neighborhood/art-activists-indecline-take-credit-anti-ice-message-emeryville-billboard/#prettyPhoto>

Görsel 36: <https://www.nssmag.com/en/fashion/16383/brandalismo-moda-vandalismo>

Görsel 37: <http://www.sanatatak.com/view/pariste-10-bin-ayakkabi-ve-brandalism>

Görsel 38: <http://www.xmarkjenkinsx.com/outside.html>

Görsel 39: <https://www.graffitistreet.com/space-invaders-pink-invasion-toulouse-france-2016/>

Görsel 40: <https://www.artbasel.com/catalog/artwork/53680/Sarah-Lucas-SILVER-HIPPY>

Görsel 41: <https://www.flickr.com/photos/johnpaddy22/14992774925>

Görsel 42: <https://sanatkaravani.com/roportaj-iskender-giray/>

Görsel 43: <http://surrealisteylemturkiye.blogspot.com/2007/05/blockfactoryankara-street-group.html>

